

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Інженерно-енергетичний факультет

Кафедра методики професійного навчання

ПСИХОЛОГІЯ

Методичні рекомендації

з вивчення дисципліни та виконання контрольних робіт
для здобувачів вищої освіти ступеня «Бакалавр»
спеціальності 073 «Менеджмент»
денної та заочної форм навчання

МИКОЛАЇВ
2020

УДК 159.9+372.8

П86

Друкується за рішенням науково-методичної комісії інженерно-енергетичного факультету від 22.09. 2020 р., протокол № 01.

Укладачі:

А. Б. Веліховська канд. пед. н., доцент кафедри методики професійного навчання, Миколаївський національний аграрний університет

Рецензенти:

О. Г. Захар канд. пед. н., доцент, заступник директора з науково-педагогічної роботи, Миколаївський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

С. Б. Літвінчук канд. пед. н., доцент кафедри методики професійного навчання, Миколаївський національний аграрний університет

Відповідно до діючої програми курсу «Психологія» надано методичні рекомендації щодо вивчення предмету, завдань, місця психології в системі наук; методів і структури загальної психології. Розглянуті такі напрями, як зародження і розвиток вищої нервової діяльності, історія розвитку вчення про психологію. Освітлені елементи психологічних характеристик пізнавальних процесів, а також емоційно-вольова сфера особистості.

Надано практичні рекомендації щодо підготовки до практичних занять та самостійної підготовки до екзаменів з дисципліни «Психологія». Методичні рекомендації розраховані на здобувачів вищої освіти, які навчаються у вищих навчальних закладах, за спеціальністю 073 – «Менеджмент» освітнього рівня «Бакалавр».

Зміст

	Стор.
ВСТУП.....	4
1. Мета та завдання дисципліни «Психологія»	5
2. Структурно-логічна схема вивчення дисципліни	6
3. Зміст навчальних модулів із дисципліни «Психологія»	9
4. Плани семінарських і практичних занять з курсу	46
5. Рейтингова система оцінювання якості знань, умінь і навичок здобувачів вищої освіти	56
6. Питання до екзамену	58
Список рекомендованої літератури	61

ВСТУП

В методичних рекомендаціях до курсу «Психологія» для здобувачів вищої освіти, які навчаються за спеціальністю 073 «Менеджмент» розкриваються основні питання загальної психології: предмет, стан, структура, завдання і методи сучасної психології, пізнавальні психічні процеси особистості, її діяльність, спілкування, міжособистісні відносини в групах.

Основна мета курсу полягає в формуванні у здобувачів фундаментальних знань про розвиток механізмів психіки, виникнення і розвиток людської свідомості, про існуючі в загальній психології концепції особистості, типи темпераментів, особливості поняття «характер», а також про мотиваційну сферу та емоційно-вольові якості особистості, їх проявлення у діяльності та спілкуванні, формування самосвідомості і поняття про життєвий шлях особистості.

На підставі вивчення курсу здобувачі повинні усвідомити основи поняття, уміти аналізувати різні підходи, які існували в науці з кола проблем загальної психології, мати уявлення про структуру особистості, розвиток психіки і свідомості в філо- і онтогенезі, самостійно працювати з науковими джерелами. Особлива увага приділяється аналізу викладених понять з боку їх причетності до діяльності працівника готельно-ресторанної сфери.

Основною формою вивчення студентами курсу «Психологія» є: відвідування лекцій, які охоплюють своїм змістом сутність основних питань загальної; робота на практичних заняттях; дистанційне навчання на платформі Moodle, виконання розміщених там завдань; самостійна робота здобувачів щодо опрацювання рекомендованої літератури.

Мета та завдання навчальної дисципліни

Перехід до ринкових відносин, формування багатоукладної економіки в агропромисловому комплексі та розвиток різних форм господарювання висувають підвищені вимоги до випускників вищих аграрних закладів освіти. Вміння працювати з людьми – важлива якість, що потрібна як молодому спеціалісту, так і керівнику виробничого колективу. Потреба в науково-психологічному обґрунтуванні діяльності людини особливо відчувається сьогодні. Психологія поступово перетворюється із вузько академічного знання на життєво важливу і потрібну науково-практичну дисципліну. В системі професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах вищого навчального закладу чільне місце посідає психологічна освіта, ефективність якої великою мірою забезпечується рівнем лекцій і практичних занять, що пропонується здобувачам вищої освіти.

Метою вивчення дисципліни є формування у здобувачів вищої освіти професійно-психологічних знань і вмінь, поведінки особистості в різноманітних виробничих ситуаціях, здатності аналізувати, об'єктивно оцінювати соціально-психологічні явища та процеси. Під час вивчення курсу необхідно допомогти студентам зрозуміти актуальність психологічних знань як для їх особистісного розвитку, так і для побудови власного життя і професійної кар'єри, формування життєвої компетенції. Завданнями вивчення дисципліни є: формування знань студентів про психологію як науку; підготовка майбутніх фахівців до застосування практичних навиків психологічного аналізу у власній життєдіяльності та для їх професійного становлення.

Дисципліна «Психологія» ґрунтується на таких дисциплінах як філософія, політологія, ділова українська мова.

В результаті вивчення дисципліни здобувач вищої освіти повинен знати:

- природу психіки особистості, її основні процеси та індивідуально-психологічні властивості, методи вивчення цих властивостей ;
- взаємовідносини особистості та колективу, психологію спілкування у колективі;
- психологічні особливості конфліктних та екстремальних ситуацій у трудових колективах.

Уміти:

- застосовувати психологічні знання у розв'язанні проблем виробництва, соціально-професійного самовизначення ;
- оцінювати особистісні якості людей, усвідомлювати закономірності між особистісних стосунків у колективі;
- користуватися механізмами психологічного захисту у виробничих та конфліктних ситуаціях

У лекційному курсі, на практичних заняттях необхідно навчальний матеріал пов'язувати зі специфікою роботи майбутнього спеціаліста сільськогосподарського виробництва.

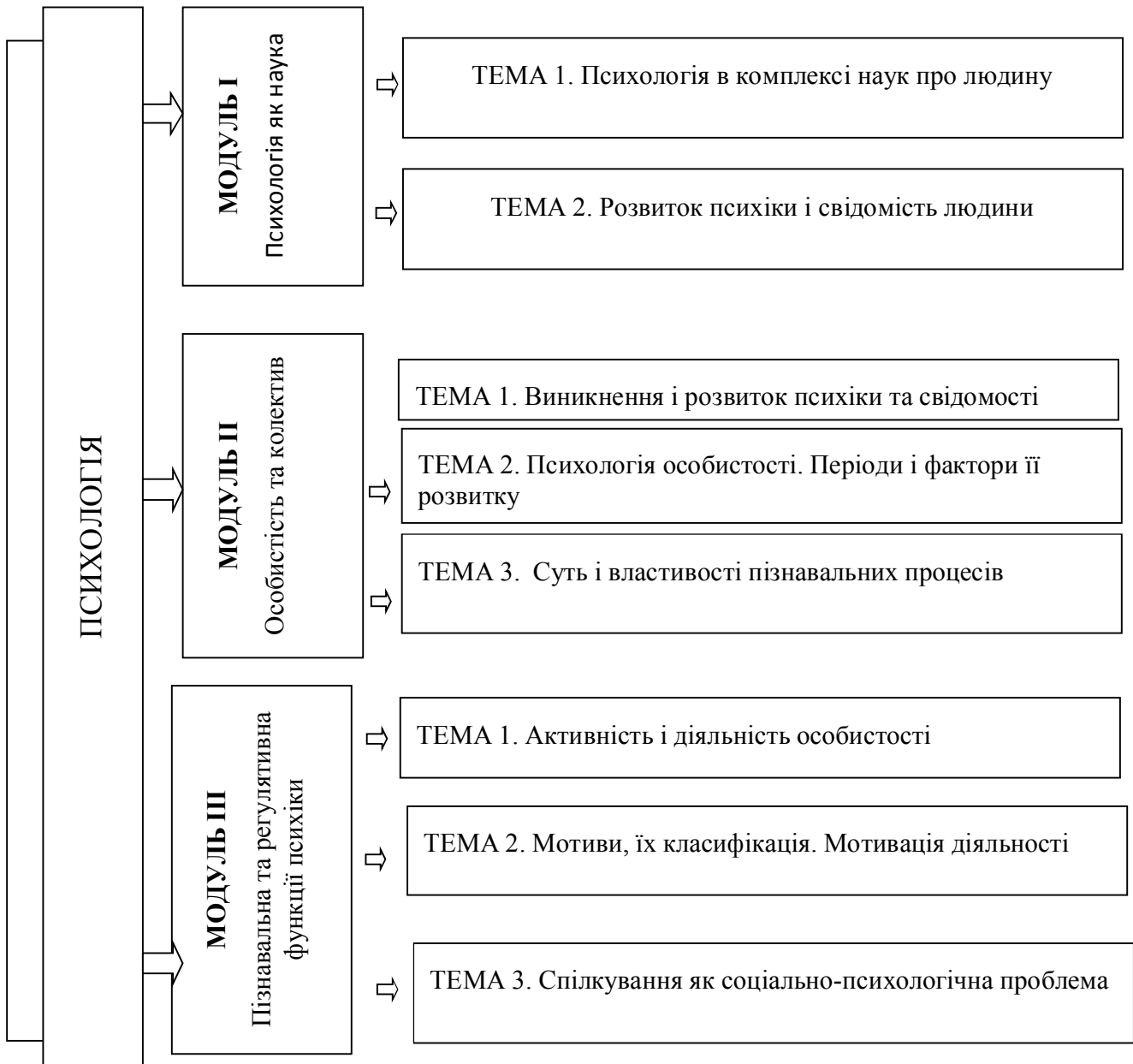
Об'єкт вивчення дисципліни – психологічні знання на сучасному етапі розвитку суспільства

Предмет – психологічні знання у власній життєдіяльності та у процесі становлення майбутніх фахівців.

Дисципліна «Психологія» ґрунтується на таких дисциплінах як філософія, політологія, ділова українська мова.

Вивчення дисципліни «Психологія» пов'язано із вивченням таких дисциплін як «Психологія і педагогіка», «Етика», «Психологія управління», «Психологія трудових відносин у колективі», «Психологія праці», «Філософія», «Безпека життєдіяльності», «Основи охорони праці», «Охорона праці в галузі».

Структурно-логічна схема вивчення дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	денна форма					
	всього	у тому числі				
		лк	пз	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7
Модуль 1. Психологія як наука						
Тема 1. Психологія в комплексі наук про людину	6	2	2			8
Тема 2. Розвиток психіки і свідомість людини	4	2	2			8
Разом за модулем 1	24	4	4			16
Модуль 2. Особистість та колектив						
Тема 1. Психологія особистості	6	2	2			8
Тема 2. Психологія соціальних груп	6	2	2			8
Разом за модулем 2	24	4	4			16
Модуль 3. Пізнавальна та регулятивна функції психіки						
Тема 1. Пізнавальні психічні процеси особистості	4	4	2			8
Тема 2. Емоційно-вольові процеси особистості	6	2	2			10
Тема 3. Індивідуально-психологічні особливості особистості	6	2	2			10
Разом за модулем 3	40	8	6			28
Всього годин	90	16	14			60

Загальний розподіл годин і кредитів

№п/п	Найменування розподілу	К-ть годин/кредитів
------	------------------------	---------------------

		Лекції	ЛЗ (ПЗ)	Всього
1	Модуль I	4 (0.1)	4(0.1)	8 (0.2)
2	Модуль II	4 (0.1)	6 (0.16)	10 (0.26)
3	Модуль III	8 (0.2)	6 (0.16)	14(0.36)

Склад, обсяг і терміни змістових модулів

Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Психологія в комплексі наук про людину	2
2	Розвиток психіки і свідомість людини	2
3	Психологія особистості	2
4	Психологія соціальних груп	4
5	Пізнавальні психічні процеси особистості	2
6	Емоційно-вольові процеси особистості	2
7	Індивідуально-психологічні особливості особистості	2

Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Психологія в комплексі наук про людину	8
2	Розвиток психіки і свідомість людини	8
3	Психологія особистості	8
4	Психологія соціальних груп	8
5	Пізнавальні психічні процеси особистості	8
6	Емоційно-вольові процеси особистості	10

7	Індивідуально-психологічні особливості особистості	10
	Разом	60

Зміст навчальних модулів із дисципліни «Психологія»

Модуль 1. Поняття про психологію як науку. Загальна психологія, її предмет, завдання та методи.

Тема 1. Предмет психології як науки. Завдання психології.

1. Психологія як наука. Її статус серед природничих та гуманітарних наук.
2. Життєва та наукова, езотерична та екзотерична психологія.
3. Місце психології серед інших наук.
4. Предмет сучасної психології. Її категорійний апарат.
5. Психіка, її функції та явища. Механізми психіки.
6. Поняття психічних станів.
7. Психічні процеси та їх характеристика.
8. Психічні властивості особистості.

Ключові слова. Психологія, психіка, механізми психіки, психічні явища, психічна активність, психічні властивості, психічні процеси, психічне відображення, свідомість, самосвідомість.

Основні питання теми. Психологія як наука і система знань про закономірності, механізми, психічні факти і явища в житті людини. Предмет загальної психології як найскладніша сфера життєдіяльності людини. Психічні факти. Психічні явища. Активність - вирішальна властивість психіки. Психічне відображення. Механізми психіки людини. Їх основні форми та функції. Методи психологічної науки. Основні завдання психологічної науки. Основні принципи психологічної науки. Свідомість і самосвідомість та їх культурно-історична обумовленість. Значення психіки в житті і діяльності людини. Місце психології в системі наук. Основні галузі психологічної науки.

Знайомство здобувачів із психологією починається з чіткого визначення її предмету. Студенти повинні засвоїти, що загальна психологія це наука, що вивчає факти, закономірності й механізми психіки. Вона також вивчає процеси активного відображення людиною об'єктивної дійсності в формі відчуттів, сприймань, мислення, почуттів та інших процесів явищ психіки. Іншими словами, психологію можна визначити як науку про закономірності й функціонування психіки як особливої форми життєдіяльності. Здобувачам слід

розумітися у механізмах психіки людини. Слід звернути увагу на суб'єктивний характер психічного відображення, яке в процесі діяльності постійно поглиблюється, розвивається та удосконалюється. Також здобувачам відділень слід звернути особливу увагу на таку форму втілення як творіння самого себе, яке відбивається у розвитку душевних і духовних потенцій, а також в усунуванні різних форм відчуження.

Здобувачі повинні *знати і розумітися* в основних принципах психологічної науки, які представляють собою фундамент загальної психології. Також вони повинні чітко розрізнити поняття «свідомість» і «самосвідомість». Так, «свідомість» – це вищий рівень відображення людиною дійсності, її подання в якості узагальнених образів і понять, а «самосвідомість» – це усвідомлення за допомогою мови себе самого, свого відношення до природи, інших людей, своїх дій та вчинків, своїх думок, переживань та різних психічних якостей.

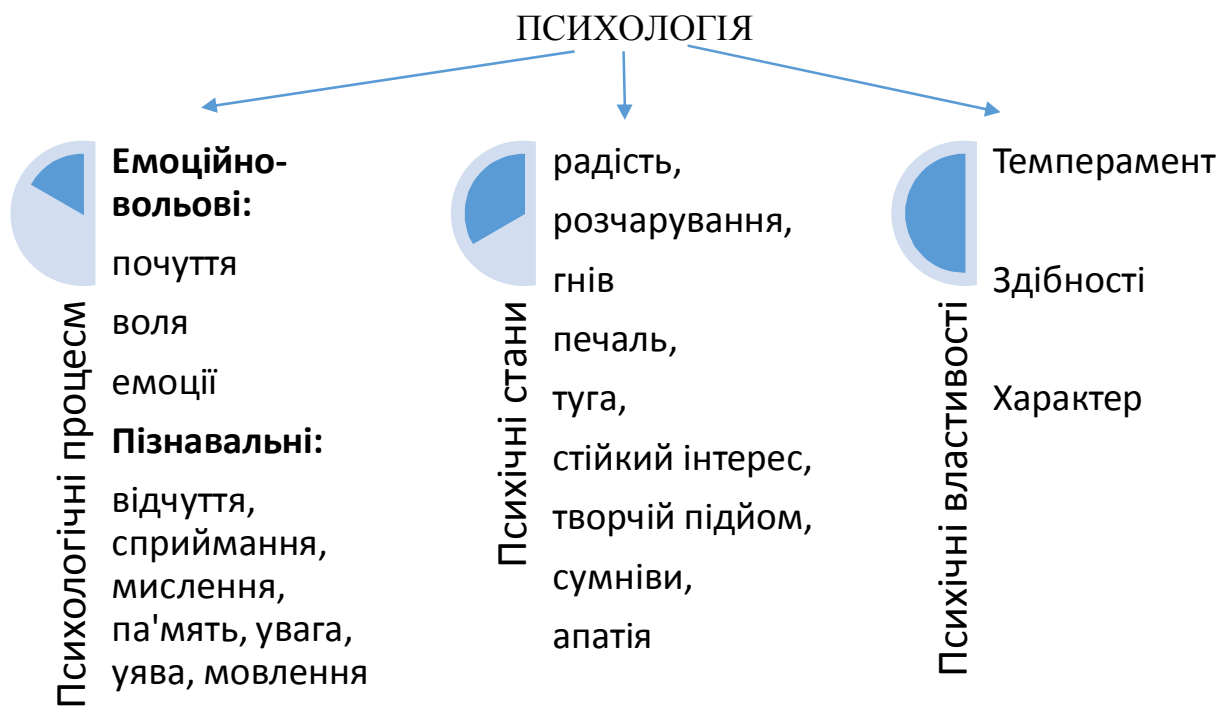
При узагальненні теоретичних знань по даній темі здобувачі повинні мати на увазі, що:

1. Психічне життя, свідомість і діяльність особистості завжди виникають у єдності. Ця єдність виявляється в цілеспрямованій діяльності людини, в її відношенні до інших і до себе, в її різноманітних пізнавальних, емоційних та вольових реакціях.
2. Людина – цілісний організм. Ця цілісність взаємодії з середою забезпечується передусім вищим відділом центральної нервової системи – корою великих півкуль головного мозку, яка інтегрує всю діяльність організму і керує нею.

Рівень теоретичного знання. Здобувачі повинні знати основні психологічні поняття, що подано у даній темі, чітко розумітися в предметі, методах, завданнях та принципах загальної психології, знати основні механізми психіки, їх значення, функції та форми.

Рівень практичних навичок. Здобувачі повинні уміти обґрунтовувати основні принципи загальної психології, її зв'язок з іншими науками в системі наук про людину, наводити приклади розвитку свідомості в культурно-історичному процесі.

Для покращення засвоєння предмету психології студентам надається його графічне зображення (за Максименко С. М.).

Самостійна робота

Самостійно опрацювати питання

- Охарактеризуйте предмет загальної психології.
- Яке місце займає загальна психологія в системі сучасних наук?
- Чим відрізняються поняття «свідомість» і «самосвідомість»?
- Охарактеризуйте основні принципи психології.
- Яку роль грає така властивість психіки, як активність?
- Охарактеризуйте основні механізми психіки та їх значення в житті людини.

Теми рефератів

1. Психологія і готельно-ресторанна сфера. Точки зіткнення.
2. Обґрунтування конкретного прикладу розвитку свідомості і самосвідомості в культурно-історичному процесі.
3. Проблема творіння самого себе в діяльності працівника готельно-ресторанної сфери.

Література:

1. Варій М. Й. Загальна психологія: Навчальний посібник / 2-ге видан., випр. і доп. // Варій М. Й. – К.: «Центр учбової літератури», – 2007. – 968 с.
2. М'ясоїд П. А. Загальна психологія : навч. посіб. для студ. ВНЗ. /5-е вид., стер.// М'ясоїд П. А. – К.: Вищ. шк., – 2006. – 487 с.

3. Маклаков А.Г. Общая психология : учебник для вузов./ Маклаков А.Г. – СПб: Питер, – 2005. – 583 с.
4. Максименко С. Д. Загальна психологія: навч. посіб. для студ. ВНЗ / Максименко С. Д. // 2-е вид., перероб. та доп. – К.: ЦНЛ, 2004. – 272 с.
5. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія / Максименко С. Д., Соловієнко В. О. – К. : МАУП, – 2000. – 256 с.
6. Савчин М. В. Загальна психологія / Савчин М. В – К. : Академвидав, – 2011–464 с.
7. Цимбалюк І. М., Яницька О. Ю. Загальна психологія : навч. посіб. - 2-е вид./ Цимбалюк І. М., Яницька О. Ю. – К. : Професіонал, – 2006. – 304 с.
8. Загальна психологія: підручник для студ. ВНЗ / С. Д. Максименко, В. О. Зайчук, В. В. Клименко та ін. // 2-е вид., перероб. і доп. – Вінниця: Нова книга. – 2004. – 704 с.

Тема 2. Поняття про психологію як науку.

1. Розвиток уявлень про предмет психології від античності до сьогодні.
2. Історія становлення наукової психології.
3. Теоретична, практична й прикладна психологія.
4. Основні галузі психології.
5. Предмет і завдання загальної психології.

Ключові слова. Душа, свідомість, поведінка, біхевіоризм, необіхевіоризм, психоаналіз, гештальтпсихологія, генетична психологія, гуманістична психологія, структурна психологія, психологія установки, психологія діяльності.

Основні питання теми. Психологія як наука про душу. Психологія як наука про свідомість. Психологія як наука про поведінку. Психологія як наука, яка вивчає факти, закономірності і механізми психіки. Наукові внески українських та російських вчених в розвиток психологічної науки. Основні психологічні школи і напрямки. Біхевіоризм та необіхевіоризм. Психоаналіз. Гештальтпсихологія. Генетична психологія. Гуманістична психологія. Структурна психологія. Психологія установки. Діяльнісний підхід.

Здобувачі повинні усвідомити, що історичний поступ психології знайшов відбиток у працях багатьох поколінь учених, різних епох і країн. Загалом його можна викласти у вигляді сукупності різноманітних поглядів на сутність психіки та результатів її пізнання. Проте значно цікавіше простежити логіку цих поглядів – закономірність їх виникнення та розвитку. На цій підставі студентам треба знати 4 основних етапи в розвитку психології:

- 1 етап – психологія як наука про душу;
- 2 етап – психологія як наука про свідомість;
- 3 етап – психологія як наука про поведінку;
- 4 етап – психологія як наука, що вивчає факти, закономірності та механізми психіки.

Здобувачі мають прийняти до уваги, що предмет психології, його усвідомлення, неодноразово змінювався протягом розвитку людського суспільства і був обумовлений відповідним розвитком суспільних відношень. Особливу увагу при вивченні теми необхідно звернути на різноманітність психологічних шкіл, які відбивають напрямки розвитку психологічної науки. При цьому здобувачі вищої освіти повинні виділяти два глобальних напрямку, протилежних за своїм підходом до предмету психології: біхевіоризм (вивчає зовнішні прояви психічної діяльності – поведінку) та психоаналіз (розглядає психічне життя людини як багаторівневе психічне явище, глибинним рівнем якого є несвідоме, тобто спрямовується на вивчення внутрішніх проявів психічної діяльності).

Здобувачі мають знати основні положення теорій середнього рівня. Вони повинні усвідомлювати, що в сучасній психологічній науці дуже багато різних напрямків різних рівнів, яким притаманний еkleктизм, тобто в одній теорії можуть поєднуватись різні основи.

Рівень теоретичного знання. Здобувачі повинні знати основні історичні етапи в розвитку психології; як змінювався її предмет, які вчені працювали в ці періоди. Вони повинні орієнтуватися в напрямках сучасної психології, мати уявлення про досягнення вітчизняних вчених, їх внесок в розвиток психологічної науки.

Рівень практичних навичок. Здобувачі повинні розрізняти підходи до предмету психологічної науки, вміти аналізувати історичний і сучасний погляди на нього, визначати його обумовленість.

Самостійна робота

Самостійно опрацювати питання:

- етапи розвитку психології;
- внески вітчизняних вчених в розвиток психологічної науки;
- основні психологічні школи і напрямки.

Темати рефератів

1. Аналітичний підхід в психології та готельно-ресторанній справі.

2. Психологія часу і закономірності його переживання в психіці індивіду.
3. Історична психологія як метод дослідження особистості в культурно-історичному просторі.

Література:

1. Варій М. Й. Загальна психологія: Навчальний посібник / Варій М. Й. // 2-ге видан., випр. і доп. – К.: «Центр учбової літератури», – 2007. – 968 с.
2. Ліфарєва Н.В. Психологія особистості: навч. посіб. для студ. внз./ - Ліфарєва Н.В. – К.: ДУ, – 2003. – 240 с.
3. М'ясоїд П. А. Загальна психологія: навч. посіб. для студ. внз./ М'ясоїд П. А // 5-е вид., стер. – К. : Вищ. шк., – 2006. – 487 с.
4. Маклаков А.Г. Общая психология: учебник для вузов /Маклаков А.Г. – СПб : Питер, – 2005. – 583 с.
5. Максименко С. Д. Загальна психологія: навч. посіб. для студ. внз. / Максименко С. Д. // 2-е вид., перероб. та доп. – К. : ЦНЛ, – 2004. – 272 с.
6. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія / Максименко С. Д., Соловієнко В. О. – К. : МАУП, – 2000. – 256 с.
7. Савчин М. В. Загальна психологія: навч. посіб / Савчин М. В – К. : Академвидав, Альма-матер.– 2011. – 464 с
8. Цимбалюк І. М., Яницька О. Ю. Загальна психологія: навч. посіб./ Цимбалюк І. М., Яницька О. Ю. // 2-е вид. – К.: Професіонал, – 2006. – 304 с.
9. Загальна психологія: підручник для студ. ВНЗ / С. Д. Максименко, В. О. Зайчук, В. В., Клименко та ін. // 2-е вид., перероб. і доп. – Вінниця: Нова книга, – 2004. – 704 с.

Тема 2*. Методи психологічного дослідження (для самостійного вивчення).

1. Методологічні принципи психології: системно-структурний, розвитку, детермінізму, історичності, єдності психіки та діяльності.
2. Теоретичні методи дослідження особистості.
3. Загальна характеристика емпіричних методів вивчення особистості.
3. Спостереження: його види, об'єкти та вимоги до процедури.
4. Методи обстеження особистості.
5. Ідеографічний та номотетичний підходи до вивчення особистості.
6. Анкетні методи.
7. Метод експертних оцінок.
8. Метод узагальнення незалежних характеристик.
9. Психологічне тестування: тести здібностей, тести інтелекту й тести успішності.

10. Метод аналізу продуктів діяльності особистості.

11. Експеримент: його види, компоненти та властивості.

Тема 3. Проблема розвитку в психології. Виникнення психіки Розвиток механізмів психіки. Розвиток психіки в філогенезі Виникнення і розвиток людської свідомості

Ключові слова. Подразливість, чуттєвість, тропізм, інстинкт, інтелектуальна поведінка, свідомо діяльність, дифузна нервова система, гангліарна нервова система, трубчата нервова система.

Основні питання теми. Два основних філософських підходи до розуміння природи і психіки. Розвиток механізмів психіки в еволюційному процесі. Етапи розвитку нервової системи як механізму поведінки і психічної діяльності. Виникнення і розвиток людської свідомості. Передумови виникнення. Історичний розвиток. Особливості історичного розвитку свідомості.

Здобувачі повинні розуміти, що виникнення і розвиток психіки – найскладніший процес. Існують два різних філософських розуміння природи і проявлення психіки: матеріалістичне і ідеалістичне. Ідеалістичний підхід убачає початок психічного в понятті «духовна енергія», ототожнюючи її з «внутрішньою стороною» матерії, і веде передісторію психічного з незапам'ятних часів, що іменуються «переджиття». Тут психічна енергія протистоїть фізичній сполучаючись з нею. Основне положення ідеалістичного підходу – життя на Землі зародилось уперше завдяки згущенню в матерії психічної енергії. Матеріалістичне пояснення цього питання базується на досягненнях біології та історії. Тут виникнення психіки розглядається як результат довготривалого розвитку матерії.

Вивчаючи тему, здобувачі повинні розрізнати поняття подразливість і чуттєвість. Так, «подразливість» розуміє під собою здатність живого організму реагувати на діяння біологічно значимих (біотичних) впливів, вона характерна для елементарній рослинній стадії розвитку життя. Що до дефініції «чуттєвості», то вона є, за висловлюванням А. Н. Леонтєва, прикметою виникнення психіки. «Чуттєвість – це здатність деяких живих організмів сприймати подразники, які володіють сигнальною функцією по відношенню до подразника, який має пряме біологічне значення».

Здобувачі мають розрізнати види нервової системи як механізму поведінки і психічної діяльності, а також стадії розвитку психіки. Особливу увагу слід приділити саме виникненню і розвитку людської свідомості. При цьому слід

ураховувати два факти. Перший – спадкова природа людини сама по собі не визначає психічного розвитку особистості, але грає певну роль у формуванні психічних властивостей. Другий – зміст і характер психічних процесів і властивостей визначається не будовою організму, а предметним світом, який стимулює діяльність і відбивається людиною.

Рівень теоретичного знання. Здобувачі повинні знати основні етапи в еволюції психіки і її механізмів; чітко розумітися у рівнях розвитку нервової системи і рівнях психічного відображення. Вони повинні орієнтуватися в проблемі розвитку поведінки у філогенезі, мати уявлення про різні погляди на проблему виникнення психіки.

Рівень практичних навичок. Здобувачі повинні розрізняти передумови виникнення людської свідомості, вміти аналізувати проблему її історичного розвитку.

Самостійна робота

Самостійно опрацювати наступні питання.

- У чому полягає гіпотеза французького біолога, антрополога і гуманіста П'єра Тейяра де Шардена (См. П'єр Тейяр де Шарден. Феномен человека. Преджизнь. Жизнь. Мысль. М., 1987.)
- Яку роль відіграє спадковість?
- В чому полягає сутність відмінностей психіки тварини і людини.

Темати рефератів

1. Стадії і рівні розвитку психіки й поведінки тварин (за О.М. Леонтьєвим і К.С.Фарбі).
2. Співвідношення між інстинктивними та індивідуально набутими формами поведінки тварин.

Література:

1. Анастаси А., Урбина С. Психологическое тестирование/ Анастаси А., Урбина С. // 7-е межд. изд.— СПб : Питер, Мастера психологии.— 2001. – 688с.
2. Бурлачук Л.Ф. Психодиагностика: учебник для вузов./ Бурлачук Л.Ф. // 2-е изд., перераб. и доп. – СПб : Питер, – 2009. – 384с.
3. Варій М. Й. Загальна психологія: Навчальний посібник / Варій М. Й. // 2-ге видан., випр. і доп. – К.: «Центр учбової літератури», – 2007. – 968 с.
4. Ліфарєва Н.В. Психологія особистості: навч. посіб. для студ. внз./ Ліфарєва Н.В. – К. : ДУ, – 2003. – 240 с.
5. Маклаков А.Г. Общая психология: учебник для вузов / Маклаков А.Г. – СПб : Питер, – 2005. – 583 с.

6. Максименко С. Д. Розвиток психіки в онтогенезі: в 2 т. / С. Д. Максименко. - К. : Форум, 2002. – Т. 2. – 335 с.
7. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія: навч. посіб./ Максименко С. Д., Соловієнко В. О. – К.: МАУП, – 2000. – 256с.
8. М'ясоїд П. А. Загальна психологія : навч. посіб. для студ. внз / М'ясоїд П. А. // 5-е вид., стер. – К. : Вищ. шк., – 2006. – 487 с.
9. Бурлачук Л. Ф., Морозов С. М. Словарь-справочник по психодиагностике / Бурлачук Л. Ф., Морозов С. М. // 2-е изд., перераб. и доп. – СПб : Питер, Мастера психологии.– 2001. – 528с.

РОЗДІЛ II

Модуль 2. Філогенез та онтогенез психіки.

Проблема особистості в сучасній психології (теми 4-5).

Індивідуально - психологічні особливості особистості (теми 6-7).

Психологічні сфери особистості (теми 8-13).

Теми 4-5 Загальний погляд на особистість

1. Поняття про особистість та її структуру.
2. Співвідношення понять індивід, особистість, індивідуальність.
3. Активність особистості та її джерела.
4. Підходи до вивчення рушійних сил розвитку особистості.
5. Самосвідомість та самооцінка особистості. Форми прояву самосвідомості.
6. Саморегуляція особистості, шляхи її становлення.
7. Особистість як суб'єкт діяльності.

Ключові слова. Індивід, особистість, індивідуальність, структура особистості, біологічна підструктура, соціальний досвід, направленість, активність, мотив, інтерес, ідеали, переконання, навички, цілі, установки, рівень домагань, самооцінка, фрустрація, соціальна роль, соціальний статут, егоїдентичність, механізми психологічного захисту: витискування, конверсія, раціоналізація, проєкція, екстерналізація, інтерналізація.

Основні питання теми. Концепції особистості в загальній психології. Співвідношення понять «людина», «індивід», «особистість», «індивідуальність». Структурний аналіз особистості. Біологічне і соціальне в структурі особистості. Соціальний статут і соціальні ролі. Поняття про егоїдентичність. «Я – образ» і «Я – концепція». Самооцінка особистості. Механізми психологічного захисту.

Розглядаючи питання «Концепції особистості в психології», здобувачі повинні ретельно опрацювати тему 2. Слід звернути увагу на те, що кожна з шкіл по своєму окреслювала коло проблем особистості, при цьому ці проблеми

формувалися у відповідності до поглядів науковців на предмет психології взагалі.

Вивчаючи співвідношення понять «людина», «індивід», «особистість», «індивідуальність», здобувачі повинні знати, що в психології широко використовуються близькі, але не тотожні поняття. Саме тому слід чітко розрізняти об'єми цих понять. Так, людина – це насамперед біологічна істота, яка належить до класу ссавців виду HOMO SAPIENS. Людина – істота суспільна. Вона носій свідомості. Вершиною розвитку свідомості є самосвідомість людини. Індивід це окрема жива істота, представник біологічного роду. Щодо поняття «особистість», то в психології існує понад 100 її визначень. Але взагалі об'єм поняття особистість вужче, ніж об'єм поняття «людина». Особистість можна визначити як діяча суспільного розвитку, свідомого індивіда, який займає певне становище в суспільстві й виконує певну суспільну роль. Що до поняття «індивідуальність», то його визначення може бути таким: індивідуальність – це людина, яка характеризується з боку своїх суспільно – значущих відмінностей від інших людей; це своєрідність психіки і особистості індивіду, її неповторність. Отже індивідуальність може проявлятися в інтелектуальній, емоційній і вольовій сферах.

Здобувачі повинні розумітися в розгляді питань про особистість як про структуру і систему взаємозв'язаних та взаємодоповнюючих елементів. Вони повинні знати атрибути, які висуває структурний аналіз в якості основних характеристик особистості як психологічного феномену, розумітися на питаннях співвідношення біологічного і соціального в структурі особистості.

Здобувачі повинні усвідомлювати, що особистість, яка розвивається, підлягаючи соціалізації в її конкретно історичній формі, інтеріоризуючи елементи культури і досвід поколінь, несе в собі органічну і обмежуючу сукупність соціальних відносин, яка обмежується соціальний статутом і соціальною роллю. Здобувачі повинні чітко розрізняти і розумітися в цих поняттях, знати види ролей і від чого залежать їх діапазон та кількість.

Здобувачі також повинні знати визначення і наповненість понять егоідентичність, «Я – концепція», розумітися у компонентах «Я – концепції», знати визначення поняття «самооцінка», від чого вона залежить і чому піддається захисту, розумітися у механізмах психологічного захисту.

Рівень теоретичного знання. Здобувачі повинні знати загальнонауковий погляд на проблему особистості, чітко розрізняти поняття «людина», «індивід»,

«особистість», «індивідуальність», розумітися у структурному підході до вивчення особистості.

Рівень практичного знання. Здобувачі повинні вміти розрізняти поняття «соціальна роль» і «соціальний статут», «Я – концепція», «самооцінка», наводити власні приклади, розумітися у механізмах психологічного захисту.

Самостійна робота

Самостійно опрацювати наступні питання.

- Охарактеризуйте поняття «людина», «індивід», «особистість», «індивідуальність».
- Чим відрізняються біологічний і соціальний компоненти в структурі особистості?
- Від чого залежить самооцінка особистості?
- Охарактеризуйте поняття «егоідентичність». В чому її позитивне значення?
- Охарактеризуйте механізми психологічного захисту.

Теми рефератів

1. Характеристика соціального статусу і соціальної ролі працівника готельно-ресторанної справи.
2. Важливість адекватної самооцінки у діяльності працівника готельно-ресторанної справи.

Література:

1. Варій М. Й. Загальна психологія: Навчальний посібник / Варій М. Й. // 2-ге видан., випр. і доп. – К.: «Центр учбової літератури», – 2007. – 968 с.
2. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія : навч. посіб./ Максименко С. Д., Соловієнко В. О. – К.: МАУП, – 2000. – 256 с.
3. Варій М.Й. Психологія особистості : навч. посіб. для студ. вnz / Варій М.Й.. – К. : ЦУЛ, – 2008. – 592с.
4. Столяренко О.Б. Психологія особистості : навч. посіб. / Столяренко О.Б. – К.: ЦУЛ, – 2012. – 280с.

Тема 6. Самосвідомість особистості та її життєвий шлях

Ключові слова. Свідомість, самосвідомість, особистість, життєвий шлях, самоздійснення особистості, вікові етапи, вікові кризи

Основні питання теми. Поняття про самосвідомість особистості. Особливості самосвідомості і умови її розвитку. Самосвідомість і життєвий шлях. Поняття про вікові етапи та вікові кризи. Поняття про зони актуального й найближчого розвитку. Життєвий шлях як самоздійснення людини. Володіння життєвими цілями як умова збереження психічного здоров'я особистості.

Остання тема курсу присвячена питанням розвитку самосвідомості особистості, як конкретної історичної істоти. Перш за все здобувачам рекомендовано ретельно опрацювати теми 1, 3, 4, 5.

Здобувачі мають усвідомити, що специфіка людського життя перебуває в її історичній природі, яка розуміється як включення індивідуального життя в історичний процес. Процес становлення людської особистості має в собі як невід'ємний компонент формування її свідомості і самосвідомості.

Здобувачі повинні звернути увагу на те, що самосвідомість – це не початкова даність, яка притаманна людині. Вона не має своєї відокремленої лінії розвитку, але формується в процесі реального піднесення. Дуже доречним буде усвідомлення висловлювання С. Л. Рубінштейна, який пише про самосвідомість, як про наслідок розвитку свідомості особистості: «В ході розвитку, по мірі того як людина набуває життєвого досвіду, перед нею не тільки відкриваються все більш нові сторони буття, але й відбувається більш або менш глибоке переосмислення життя. Цей процес переосмислення, який проходить через усе життя людини, утворює саме заповітне: основний зміст її ества, визначає мотиви її дій і внутрішній смисл тих задач, які вона розв'язує у житті».

Здобувачі повинні знати, що розвиток самосвідомості проходить ряд ступенів – від наївної необізнаності відносно самої себе до все більш поглибленого самопізнання, яке потім поєднується з все більш визначеною самооцінкою, яка іноді коливається. В процесі розвитку самосвідомості центр ваги все більш переноситься від зовнішньої сторони особистості до її внутрішньої сторони, від більш або менш випадкових рис характеру в цілому. З цим пов'язане усвідомлення – іноді перебільшене – своєї своєрідності та перехід до духовних, ідеологічних масштабів самооцінки. В результаті людина самовизначається як особистість на більш високому рівні.

Здобувачі мають знати, що реальна історія розвитку самосвідомості нерозривно пов'язана з реальним розвитком особистості і основними подіями її життєвого шляху. Для того ж, щоб зрозуміти значення будь-якого періоду життя особистості, потрібно розглядати його з цілісною структурою життєвого циклу,

враховувати найближчі та віддалені його наслідки для розвитку особистості. Отже, враховуючи цей факт, студентам потрібно звернути увагу на питання про вікові етапи і вікові кризи особистості.

Здобувачі повинні знати, що під поняттям «віковий етап» розуміють певний проміжок часу, в якому психічні процеси являються відносно стабільними, а зміни, які відбуваються, носять переважно кількісний характер. Це той проміжок часу, коли у людини наочно не спостерігається нових змін. Що до вікових криз, то це відносно короткі періоди в житті людини, під час яких в її психічному житті виникають нові зміни, тобто трансформація психічної діяльності носить якісний характер.

Здобувачі мають усвідомити, що в рамках кожного вікового етапу існує актуальний рівень розвитку. Це сполучення психічних процесів, які до кінця конкретного етапу досягають свого найбільш повного розвитку. Наприклад: у дитини до 3-х років повністю формується гра з предметами.

Окрім цього існує поняття зони найближчого розвитку (Л. С. Виготський). Це ті риси або початки психічних процесів, які стануть актуальними у віковий період, який буде наступним, а на цьому етапі вони існують як рудиментарні. В якості прикладів вікової періодизації студентам рекомендується приділити особливу увагу роботам Л. С. Виготського, Ш. Бюлер, С. Л. Рубінштейна та Е. Еріксона. Доречно згадати, що за Е. Еріксоном розвиток особистості – це формування її егоїдентичності, тобто суб'єктивного почуття безперервної самототожності (теми 4-5). Еріксон не тільки виділив основні стадії розвитку особистості, але й указав на їх основні проблеми. Так,

1 стадія (до 1,5 р.) – розвиток основ довіри (основні проблеми довіра – недовіра);

2 стадія (1,5 – 4 р.) – розвиток автономності (основні проблеми – розвиток автономності або недовіра до власних сил);

3 стадія (4 – 6 р.) – вік гри (основні проблеми – ініціатива або провина);

4 стадія (6 – 12 р.) – шкільний вік (основна проблема – працелюбство або почуття неповноцінності);

5 стадія (12 – 18 р.) – юність (основна проблема – формування егоїдентичності або ролева сплутаність);

6 стадія (18-25 р.) – молодість (основна проблема – інтимність або ізоляція);

7 стадія (25-50 р.) – середній вік (основна проблема – творчість або застій);

8 стадія (більш 50 р.) – зрілий вік. (основна проблема – егоінтеграція (мудрість) або відчай перед обличчям смерті).

Здобувачі мають розуміти, що життєвий шлях людини – це самоздійснення, всебічна реалізація «самої себе», коли цінності і цілі, до яких прямувала людина свідомо або несвідомо, отримали адекватну реалізацію. Повнота, ступінь здійснювання себе залежить від здатності індивіда ставити такі цілі, які адекватні його внутрішній суті. Така здатність називається самовизначенням. Чим зрозуміліше людині її покликання, тобто чим чіткіше виражено її самовизначення, тим вірогідніше її самоздійснення.

Здобувачі повинні знати, що становлення цільових структур є визначним в індивідуальному розвитку і його можна зрозуміти, якщо вивчати його основні закономірності і динаміку цілей життя особистості.

Здобувачам слід розуміти, що володіння життєвими цілями є умовою збереження психічного здоров'я особистості. Причиною неврозів виступають не тільки сексуальні проблеми (З. Фрейд) і почуття неповноцінності (А. Адлер), але й недолік спрямованості, самовизначення (Ш. Бюлер). Отже знайдена ціль у житті призводить до інтеграції особистості.

Рівень теоретичного знання. Здобувачі повинні знати смисл основних понять теми, розуміти як пов'язані поміж собою розвиток самосвідомості і життєвий шлях особистості, в чому полягає сутність життєвого шляху особистості.

Рівень практичних навичок. Здобувачі повинні вміти аналізувати різні вікові етапи і вікові кризи, наводити власні приклади що до проявлення вікових етапів і вікових криз.

Самостійна робота

Самостійно опрацювати питання.

- У чому різниця між поняттями про «свідомість» і «самосвідомість» особистості?
- Чи можна говорити про те, що більша та віддалена життєва ціль особистості повніше за все характеризує її сутність?
- Які фактори обумовлюють розвиток особистості?
- Чи можна прискорити психічний розвиток особистості?
- Чи може у людини з адекватною самооцінкою виникнути стан фрустрації?
- Охарактеризуйте поняття «життєвого шляху людини».

Теми рефератів

1. Життєвий шлях як самоздійснення людини за роботами Ш. Бюлер.
2. Самоздійснення в роботі працівника готельно-ресторанної справи.

Тема 7. Темперамент

1. Поняття про темперамент.
2. Типи темпераменту за Гіппократом.
3. Типи темпераменту за В. Шелдоном.
4. Типи темпераменту за Е. Кречмером.
5. Типи темпераменту за І. Павловим.
6. Психогеометричні типи за С. Деллінгером.
7. Сенсорні типи: візуальний, аудіальний, кінестетичний.
8. Психологічні типи за К. Г. Юнгом.

Ключові поняття. Темперамент, тип вищої нервової діяльності, сила нервових процесів, рухливість нервових процесів, зрівноваженість нервових процесів, екстраверсія, інтроверсія, сенситивність, реактивність, пластичність, ригідність, резистентність.

Основні питання теми. Поняття про темперамент. Теорії темпераменту. Типи темпераментів. Основні властивості темпераменту. Компоненти темпераменту. Фізіологічні механізми темпераменту. Роль темпераменту в діяльності журналіста і видавця.

Здобувачі повинні знати, що темперамент характеризує динамічну сторону психічних реакцій людини – їх темп, швидкість, ритм, інтенсивність. Іншими словами, темперамент – це індивідуальна особливість людини, яка проявляється у її збудливості, емоційній вразливості, зрівноваженні та рухливості психічної діяльності.

Здобувачі повинні знати, що індивідуальні особливості реагування на різні обставини надали підстави для розподілу людей на декілька груп або типів темпераменту. Саме тому доцільно опрацювати основи історичного погляду на темперамент, де перша типологія темпераменту пов'язана з ім'ям грецького лікаря Гіппократа (3-4 в. до н.е.). Студенти повинні ознайомитися з поглядами на темперамент Галена, Аристотеля, Е. Канта, В. Вундта, П. Ф. Лесгафта. Окрему увагу треба приділити аналізу типології Кречмера–Шелдона (конституційній теорії темпераменту).

Здобувачі повинні знати чітке визначення основних положень теорії І. П. Павлова, яка є загально визначеною в усьому світі і характеризувати основні типи вищої нервової діяльності, основні властивості темпераменту. Вони повинні орієнтуватися у сучасних теоріях послідовників І. П. Павлова, розумітися у факторній теорії темпераменту (Гілфорд, Конрад, Айзенк, Теплов, Мерлін, Анастасі), виділяти компоненти темпераменту за Небиліциним.

При опрацюванні типів темпераменту бажано ретельно опрацювати психологічний зміст рівноважного типу за Б. Й. Цукановим та його місце в лінійному порядку груп, який створила сама природа в людській популяції.

Здобувачі повинні розумітися у фізіологічних механізмах темпераменту, вміти аналізувати роль темпераменту в діяльності. Взагалі здобувачі повинні знати, що існуючі теорії темпераменту неузгоджені між собою та відрізняються одна від одної.

Рівень теоретичного знання. Здобувачі повинні знати визначення темпераменту, надавати характеристику теоріям темпераменту, типам темпераменту, розрізняти сучасні підходи до вивчення проблеми темпераменту.

Рівень практичного знання. Студенти повинні вільно володіти основними поняттями цієї теми, вміти виділяти основні складові темпераменту, характеризувати властивості і компоненти темпераменту, аналізувати роль темпераменту в діяльності і спілкуванні.

Самостійна робота

Самостійно опрацювати питання.

1. Охарактеризуйте конституційну теорію Кречмера–Шелдона. В чому полягає її необґрунтованість?
2. Чим характеризується фундаментальний принцип роботи ВНД за Павловим?
3. Роль темпераменту в діяльності працівника готельно-ресторанної справи.

Теми рефератів

1. Вплив темпераменту на діяльність працівника готельно-ресторанної справи.
2. Порівняльний аналіз теорій темпераменту.

Література:

1. Загальна психологія: підручник для студ. ВНЗ / С. Д. Максименко, В. О. Зайчук, В. В. Клименко та ін. // 2-е вид., перероб. і доп. – Вінниця: Нова книга, – 2004. – 704 с.
2. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія: навч. посіб./ Максименко С. Д., Соловієнко В. О. – К. : МАУП, – 2000. – 256 с.
3. Ліфарєва Н.В. Психологія особистості: навч. посіб. для студ. внз / Ліфарєва Н.В.. – К.: ДУ, 2003. – 240 с.
4. М'ясоїд П. А. Загальна психологія : навч. посіб. для студ. внз./ М'ясоїд П. А. // 5-е вид., стер. – К. : Вищ. шк., – 2006. – 487 с.

Тема 8. Характер та здібності

1. Поняття про характер.
2. Природа характеру, фізіологічні основи характеру.
3. Структура характеру.
4. Основні риси характеру.
5. Формування характеру.
6. Соціальні типи характерів за Е. Фроммом.
7. Визначення поняття акцентуація характеру. Основні типи акцентуацій (за К. Леонгардом, А. Е. Лічко).

Ключові слова. Характер, структура характеру, типи характеру, акцентуація, риси характеру; здібності, структура здібностей, загальні здібності, спеціальні здібності, задатки, обдарованість, талант, геніальність.

Основні питання теми. Поняття про характер. Типологія характеру. Структура характеру. Основні риси типового характеру. Природа характеру та його формування. Поняття про здібності. Структура здібностей. Відмінності у здібностях та їх природа. Роль характеру і здібностей у діяльності працівника готельно-ресторанної справи.

Вивчаючи тему, здобувачі повинні засвоїти наступне: феномен «характер» у психологічній науці стоїть поряд з поняттям «темперамент», вони тісно пов'язані, але не тотожні. Так, під поняттям «характер» розуміють сукупність стійких індивідуальних особливостей, які складаються і проявляються в діяльності й спілкуванні, обумовлюючи типові для індивіда способи поведінки. Важлива різниця поміж темпераментом і характером полягає в тому, що у характері особистість розвивається зі сторони її змісту, а в темпераменті – зі сторони своїх динамічних проявів. Характер виникає і формується у суспільстві, при цьому в характері кожної людини проявляються типові риси суспільства. Вивчаючи проблеми типології характеру, здобувачі повинні засвоїти, що спроба побудови типології характерів була в центрі уваги протягом всієї історії психології. Перші спроби пов'язані з іменами Ростана (1824) і Сіго (1914), які виділили дігестивний, мускульний та церебральний конституційні типи. Однією з найбільш відомих є типологія німецького психіатра й психолога Е. Кречмера. Пізніше аналогічну спробу здійснив американський вчений У. Шелдон, а у наші дні Е. Фром, К. Леонгард, А. Є. Лічко. Здобувачі повинні чітко усвідомлювати, що характер є сплавом вродженого та набутого, де під вродженим розуміють тип нервової системи, а під набутим – системи тимчасових зв'язків. Здобувачі мають знати загальні ідеї, які були покладені в основу типології характерів, а саме:

1. Характер людини формується досить рано в онтогенезі і протягом життя проявляє себе як більш або менш стійкий;
2. Поєднання особистісних рис, які входять в характер людини, не є випадковими. Вони утворюють чітко відмінні типи, які дозволяють виявляти й будувати типологію характерів;
3. Більшість людей у відповідності з цією типологією може бути розділена на групи.

Здобувачі мають уміти визначати компоненти структури характеру, до яких відносяться: темперамент (його природна основа), почуття, воля, інтелект, потреби й інтереси, переконання; вміти розрізняти риси характеру (позитивні або негативні), які виражають різне ставлення людини до дійсності, а також вміти аналізувати типи акцентуації характеру, яка є крайнім варіантом норми, результатом підсилення його окремих рис.

При опрацюванні питання «здібності» здобувачі повинні засвоїти, що в психології протягом тривалого періоду ведуться суперечки про їхній генез. Тут слід опрацювати історію розвитку проблеми здібностей (погляди Платона, Х. Уарте, Ф. Бекона, Т. Гоббса, Д. Локка, Ф. Гальтона, В. Штерна, А. Біне, Кетелла, Спірмена, Айзенка). Здобувачі мають знати: про великий вклад вченого Б. М. Теплова у розробку загальної теорії здібностей; що взагалі термін «здібності» широко використовується в психології, але в літературі дається неоднозначне визначення цього поняття. Найбільш поширеним і точним є поняття про здібності як про індивідуально-психологічні особливості людини, які не зводяться до знань, вмінь та навичок, але забезпечують їх швидке набування, з кріплення й ефективного використання на практиці. Здобувачі мають знати, що дослідженнями встановлено, що здібності – прижиттєве утворення, їх розвиток здійснюється в процесі індивідуального життя, при цьому середовище й виховання активно їх формують.

Здобувачі мають розумітися щодо вивчення здібностей, яке сьогодні ведеться з різних сторін, а саме:

1. В загально психологічному плані виявляється їх суспільноісторична сутність;
2. Вивчається їх розвиток у конкретних видах діяльності;
3. Вивчаються загальні механізми формування здібностей.

Здобувачі мають знати, що здібності характеризуються такими параметрами, як швидкість, глибина, легкість й міцність дії процесу оволодіння знаннями, вміннями і навичками. Вони повинні вміти розрізняти рівні здібностей

(репродуктивний і творчий), аналізувати їх особливості; мати уяву про загальну структуру здібностей.

Особливу увагу при вивченні даної теми слід приділити питанням, які пов'язані з проблемами вродженого та набутого. Здобувачам рекомендується ретельно опрацювати питання про співвідношення задатків та здібностей, усвідомити, що задатки це морфологічні й функціональні особливості будови мозку, органів почуття і руху, які є природною передумовою розвитку здібностей, тобто висхідним моментом. Здобувачі мають знати, що задатки самі по собі ще ні на що не спрямовані. Задатки впливають (але не є вирішальними) на процес формування і розвиток здібностей та обумовлюють різні шляхи формування здібностей, впливають на рівень досягнення та швидкість їх розвитку.

Здобувачі мають розуміти, що вроджена норма мозку і органів відчуттів забезпечує прояв загальних здібностей в психіці індивіда в онтогенезі.

Рівень теоретичного знання. Студенти повинні знати визначення поняття «характер», орієнтуватися у основних теоріях стосовно співвідношення темпераменту і характеру, мати уяву про основні риси типового характеру, чітко розрізняти поняття «задатки» та «здібності», надавати психологічну характеристику загальним здібностям, розуміти співвідношення поміж вродженим та набутиим.

Рівень практичного знання. Здобувачі повинні вміти виділяти основні та другорядні риси характеру, наводити приклади що до формування характеру, диференціювати задатки та здібності, характеризувати взаємозв'язок здібностей з іншими властивостями особистості.

Самостійна робота

Самостійно опрацювати питання.

- Охарактеризуйте поняття «вчинок», «звичка», «характер».
- Чим відрізняються поняття «темперамент» і «характер». Що є первинним?
- В чому полягає значення характеру?
- Охарактеризуйте виразні ознаки характеру.
- Охарактеризуйте взаємозв'язок поміж характером та розвитком здібностей.
- Чим відрізняються здібності від задатків. Що є первинним?
- В чому полягають психолого – педагогічні аспекти здібностей.

- Охарактеризуйте взаємозв'язок здібностей з іншими властивостями особистості.

Теми рефератів

1. Значення характеру і його проявлення в діяльності працівника готельно-ресторанної справи.
2. Акцентуації характерів. Позитивні та негативні якості акцентуацій (за К. Леонгардом, А. Є. Личком, А. В. Петровським).
3. Стислий екскурс в історію типології характерів.
4. Значення здібностей в роботі працівника готельно-ресторанної справи.

Література:

1. Загальна психологія: підручник для студ. ВНЗ / С. Д. Максименко, В. О. Зайчук, В. В. Клименко та ін. - 2-е вид., перероб. і доп. – Вінниця: Нова книга, – 2004. – 704 с.
2. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія : навч. посіб./ Максименко С. Д., Соловієнко В. О. – К. : МАУП, – 2000. – 256 с.
3. Ліфарєва Н.В. Психологія особистості : навч. посіб. для студ. внз./ . Ліфарєва Н.В. – К. : ДУ, – 2003. – 240 с.
4. М'ясоїд П. А. Загальна психологія : навч. посіб. для студ. внз. / М'ясоїд П. А. // 5-е вид., стер. – К. : Вищ. шк., – 2006. – 487 с.

Тема 9. Психологічна природа активності особистості

1. Поняття про діяльність
2. Мета й мотиви діяльності
3. Структура діяльності.
4. Способи діяльності: уміння, навички.
5. Операція та дія як засоби діяльності.
6. Види діяльності: гра, навчання, праця.

Ключові слова. Потреба, активність, мотив, мотиваційна сфера, інтерес, переконання, спрямування, установки, ідеали, спрямованість.

Основні питання теми. Потреба як основа активності особистості. Психологічна концепція потреб. Ієрархія потреб. Мотиваційна сфера особистості. Перемінні мотиваційної сфери. Поняття про спрямованість. Концепція мотивів в сучасній психології. Мотиви і соціальні позиції. Розглядаючи дану тему, студенти повинні чітко усвідомлювати, що активність особистості, як здатність людини до здійснення суспільно значущих перетворень

оточуючої дійсності в процесі індивідуальної, сумісної діяльності, творчості та спілкування, є одним з основних і необхідних проявів життя внутрішньої сили потягів, спрямованих на задоволення потреб організму. Саме потреби являються джерелом активності людини або тварини; потреба розглядається як дефіцит, необхідність. При цьому вони повинні чітко розуміти відмінності поміж активністю людини і тварини: активність тварини – прояв інстинктивних біологічних потреб організму; що до активності людини, то тут ведучими факторами являються свідомі та цілеспрямовані прагнення.

Здобувачі мають розумітися у суб'єктивній та об'єктивній сторонах потреб, розрізняти вітальні та культурні потреби, їх сутність. Вони повинні усвідомлювати та вміти наводити приклади того, що перетворення людини в особистість є за своєю суттю виникненням у людини ієрархії потреб та їх становлення соціальними знизу догори, ураховуючи той факт, що біологічні потреби становляться соціальними за способом їх задоволення.

Здобувачі повинні знати, що результатом усвідомлення особистістю своїх потреб являються мотиви, які проявляються в конкретних прагненнях до їх задоволення. Студенти мають знати визначення понять «мотив», «мотиваційна сфера», чим вони розрізняються; вміти визначати дві сторони будь-якого мотиву (енергетичну та сенсоутворюючу), мати поняття про спрямованість особистості, розрізняти свідомі (інтереси, переконання, бажання, ідеали і т.п.) та несвідомі мотиви (потяги, установки).

Дуже доречним при вивченні даної теми буде графічне зображення ієрархії потреб згідно концепції А. Маслоу.

А – фізіологічні (органічні) потреби (голод, спрага, потреба у продовженні роду і т.п.);

Б – потреби у безпеці;

- В – потреби в належності та любові;
- Г – потреби в поважанні (компетентність, авторитет);
- Д – пізнавальні потреби (знати, вміти, розуміти, досліджувати);
- Е – естетичні потреби (гармонія, порядок, симетрія, краса);
- Ж – потреби у самоактуалізації (розвиток власної особистості).

Майбутні працівники готельно-ресторанної справи повинні розуміти, що осягнення мотиваційної сфери особистості пов'язано з певними труднощами, бо проникнення в цю сферу означає визначення людського «Я». Саме тому при вивченні мотиваційної сфери студенти повинні вміти чітко визначати і розумітися у наступних питаннях:

1. Існує стільки мотивів, скільки існує еквівалентних класів відношень «індивід – середовище».
2. Мотиви не існують за межами оцінювальних диспозицій і формуються в процесі онтогенетичного розвитку як відносно стійкі оцінювальні диспозиції.
3. Люди розрізняються за індивідуальними проявами мотиваційної сфери.
4. Поводження та діяльність людини можуть бути обумовленими багатьма мотивами (конфліктуючими та взаємодіючими).
5. Мотив залишається діючим доки не досягнуто цільового стану. Якщо ціль не можна досягти, мотивація може ліквідуватися.
6. Будь-яке проявлення психіки може бути мотивом. Стимулювати діяльність та поведження можуть знання, вміння. Здобуті навички та звички.
7. Мотиваційну сферу людини з точки зору її розвитку можна оцінити за параметрами: щирість та гнучкість.
8. Діяльність людини завжди є мотивованою, але її не слід змішувати з мотивацією. Так психіка в цілому може працювати на діяльність (сприймання, пам'ять, мислення, увага, емоційно-вольова сфера і т.п.).

Рівень теоретичного знання. Здобувачі повинні знати загальнонауковий погляд на проблему активності особистості, чітко розрізняти поняття «мотив», «мотиваційна сфера», «потреба», розумітися у перемінних мотиваційної сфери - поняттях «інтерес», «переконання», «спрямування», «установки», «ідеали», мати уяву про спрямованість особистості.

Рівень практичного знання. Здобувачі повинні вміти наводити власні приклади щодо ієрархії потреб, визначати культурні та вітальні потреби, вміти довести ствердження про те, що реальні дії та мотиви, які сприяють їх ініціації,

частіше за все не співпадають, а саме для того, щоб зрозуміти вчинки людини, слід ретельно дослідити її мотиваційну сферу.

Самостійна робота

Самостійно опрацювати питання.

- Охарактеризуйте властивості творчої особистості за А. Маслоу.
- Чим відрізняються поняття «мотив» та «потреба»?
- Від чого залежить розуміння вчинків людини?
- Як пов'язані поміж собою мотиви та соціальні позиції?

Темі рефератів

1. Ієрархія потреб Абрахама Маслоу та особливості творчої особистості.
2. Стандарти соціальної перцепції та їх використання у діяльності працівника готельно-ресторанної справи.

Література:

1. Загальна психологія: підручник для студ. ВНЗ / С. Д. Максименко, В. О. Зайчук, В. В. Клименко та ін. - 2-е вид., перероб. і доп. – Вінниця: Нова книга, – 2004. – 704 с.
2. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія : навч. посіб./ Максименко С. Д., Соловієнко В. О. – К. : МАУП, – 2000. – 256 с.
3. Ліфарєва Н.В. Психологія особистості : навч. посіб. для студ. внз./ Ліфарєва Н.В. – К. : ДУ, – 2003. – 240 с.
4. М'ясоїд П. А. Загальна психологія : навч. посіб. для студ. внз. / М'ясоїд П. А. // 5-е вид., стер. – К. : Вищ. шк., – 2006. – 487 с.

Тема 10. Емоційно-вольова сфера особистості

1. Поняття про емоції, настрій, почуття.
2. Класифікація емоцій.
3. Закономірності емоційних станів
4. Чутливість аналізатора та поріг чутливості.

Ключові слова. Почуття, емоції, стенічні та астеничні почуття, емоційний тон, настрій, афекти, пристрасті, стреси, фрустрація, моральні, інтелектуальні, естетичні, практичні почуття; воля, мимовільні дії, вольові дії, вольове зусилля, бажання, боротьба мотивів, прийняття рішення, сила волі, безвілля.

Основні питання теми. Поняття про емоції. Модифікації емоцій. Основні закономірності. Теорії емоцій. Аналіз складної вольової дії. Основні вольові властивості особистості та функції волі. Виховування волі.

Здобувачі повинні усвідомлювати, що будь-яка діяльність людини, її поведінка завжди викликають емоції та почуття – позитивне або негативне ставлення до неї. Відношення до дійсності відбивається у мозку людини і переживається людиною в формах задоволення або незадоволення (радість, страждання, гнів, сором, презирство тощо). На цій підставі студенти повинні вміти розрізняти поняття «емоції» і «почуття», оскільки вони мають відмінності в змісті. Разом з тим здобувачі повинні усвідомлювати, що в сфері емоційного життя людини почуття й емоції мають тісний зв'язок, проявляються в єдності. Здобувачі повинні чітко розумітися у формах переживання почуттів, знати, що таке емоційний тон відчуттів, настрої, афект, стрес, фрустрація. Вони мають також знати, що стійкі почуття – це вища форма розвитку емоцій.

Здобувачі мають усвідомлювати головну відмінність почуттів від емоцій, яка полягає в тому, що у почуттях перевищують оцінювальні характеристики і розсудливий раціональний початок. Якщо емоції пов'язані з актуальним, безпосереднім переживанням, з психофізіологічними змінами у нервовій системі і можуть виникати миттєво і також швидко змінюватись, то почуття більш тривалі у часі, більш постійні.

Здобувачі повинні знати, що емоції та почуття характеризуються якістю, активністю, полярністю, тривалістю та інтенсивністю. Здобувачам рекомендується в процесі класифікації видів почуттів, особливу увагу приділити саме моральним, інтелектуальним, естетичним і практичним почуттям. Що до фізіологічних основ почуттів і емоцій, то тут здобувачі повинні знати, що емоційні переживання обумовлені нервовим збудженням підкоркових центрів і фізіологічними процесами, які відбуваються у вегетативній нервовій системі.

Здобувачі повинні розумітися в основних психологічних теоріях емоцій (еволюційній теорії Ч. Дарвіна, психологічних теоріях Джемма–Ланге і Кеннона–Берда, активаційній теорії Ліндсея–Хебба, когнітивній теорії Л. Фестінгера, С. Шехтера, інформаційній теорії П. В. Симонова). Всі ці теорії підходять до вивчення емоційної сфери людини з різних боків, що безперечно вказує на її процесуальну багатогранність.

В процесі вивчення волі як психічного процесу, студенти мають чітко усвідомлювати, що вона є свідомою організацією і саморегуляцією людини своєї діяльності й поведінки і спрямована на подолання труднощів при досягненні поставлених цілей.

Здобувачі повинні знати, що воля є важливим компонентом психіки людини, нерозривно зв'язаної з мотивами, пізнавальними і емоційними

процесами. Вольові дії за своєю природою причинно обумовлені, і виникають в процесі активної взаємодії з середовищем. Вольова активність має складну психологічну структуру і включає ставлення до зовнішніх впливів, мотивацію, а також свідому саморегуляцію.

Здобувачі повинні знати основні функції волі, вміти визначати обставини, які потребують вольової регуляції, вміти розділяти вольові дії на прості та складні, здійснювати аналіз складної вольової дії, а також розумітися у вольових якостях особистості: цілеспрямованості, принциповості, самостійності, ініціативності, витримці, рішучості, наполегливості, організованості, дисциплінованості і сміливості. Слід пам'ятати, що сукупність усіх наведених позитивних вольових якостей особистості утворює силу волі людини, яка є ступінню необхідного вольового зусилля для досягнення будь-якої мети.

Рівень теоретичного знання. Здобувачі повинні знати загальнонауковий погляд на емоційно-вольову сферу людини, розрізняти поняття «емоції» і «відчуття», розумітися в основних психологічних теоріях емоцій, характеризувати ступінь розвитку волі особистості згідно з параметрами: сила волі, стійкість волі, широта волі, моральна спрямованість.

Рівень практичного знання. Здобувачі повинні усвідомлювати роль почуттів і волі у практичній і пізнавальній діяльності людини, уміти наводити власні приклади.

Самостійна робота

Самостійно опрацювати питання.

- Охарактеризуйте поняття «почуття», «емоції», «емоційний тон», «настрій», «афекти», «пристрасті», «стреси», «фрустрація».
- Чим відрізняються емоції від почуттів?
- Охарактеризуйте вольові якості особистості.
- Охарактеризуйте поняття «вольове зусилля».
- Зробіть аналіз складної вольової дії.

Темі рефератів

1. Емоції і почуття в діяльності працівника готельно-ресторанної справи. Їх позитивний або негативний вплив.
2. Важливість здійснення вольових дій в діяльності працівника готельно-ресторанної справи.

Література:

1. Загальна психологія: підручник для студ. ВНЗ / С. Д. Максименко, В. О. Зайчук, В. В. Клименко та ін. // 2-е вид., перероб. і доп. – Вінниця: Нова книга, – 2004. – 704 с.
2. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія : навч. посіб./ Максименко С. Д., Соловієнко В. О. – К. : МАУП, – 2000. – 256 с.
3. Ліфарєва Н.В. Психологія особистості : навч. посіб. для студ. внз./ Ліфарєва Н.В. – К. : ДУ, – 2003. – 240 с.
4. М'ясоїд П. А. Загальна психологія : навч. посіб. для студ. внз. / М'ясоїд П. А. // 5-е вид., стер. – К. : Вищ. шк., – 2006. – 487 с.

Тема 11. Пізнавальна сфера особистості. Рівень чутливого пізнання: відчуття та сприймання

1. Поняття про відчуття
2. Класифікація відчуттів.
3. Закономірності відчуттів.
4. Чутливість аналізатора та поріг чутливості.
5. Поняття про сприймання.
6. Види сприймання.
7. Властивості сприймання.
8. Закони сприймання.
9. Спостереження та спостережливість.

Ключові слова. Чуттєве пізнання, відчуття, органи відчуттів, чуттєвість, поріг відчуттів, контактні відчуття, дискантні відчуття, екстерорецептори, інтерорецептори, пропріорецептори, адаптація, сенсibiliзація, синтезія. Сприймання, предметність, структурність, осмисленість, цілісність, константність, вибірковість, ілюзії, апперцепція, сприймання простору, сприймання часу, сприймання руху, сприймання людини людиною, конвергенція, акомодация, синкретичне сприймання.

Основні питання теми. Пізнавальна діяльність як процес відображення предметів і явищ дійсності у мозку людини. Рівні чуттєвого і абстрактного пізнання. Поняття про відчуття. Фізіологічні основи відчуттів. Класифікація відчуттів. Закони відчуттів. Чуттєвість аналізатора та поріг чуттєвості. Поняття про сприймання. Різновиди сприймання. Спостереження і спостережливість. Типи сприймань і спостереження. Патологія сприймання. Відчуття й сприймання в готельно-ресторанному бізнесі.

Враховуючи той факт, що пізнавальна діяльність є процесом, котрий відбиває предмети і явища дійсності у мозку людини, студенти повинні знати, що відбиття реальності в людській свідомості може відбуватися на двох рівнях: на рівні чуттєвого пізнання та на рівні абстрактного пізнання. Саме до рівня чуттєвого пізнання належать пізнавальні процеси відчуття і сприймання. Враження, здобуті за їх допомогою, несуть інформацію про зовнішні ознаки й властивості об'єктів, створюючи чуттєвий досвід людини.

Здобувачі повинні знати, що існує двосторонній підхід до розуміння відчуттів. Так, виходячи з питання про пізнавальність або не пізнавальність світу, відчуття розглядаються або як образ реальної речі, або як її умовний знак.

Здобувачі також повинні знати, що, розглядаючи класифікацію відчуттів, слід починати із властивостей подразника та рецептора, на який він впливає. Вони повинні розумітися на видах відчуттів та відповідних для них органах; знати загальні властивості відчуттів.

Здобувачі повинні усвідомлювати, що адекватний подразник викликає відчуття лише тоді, коли інтенсивність його впливу досягає визначеного рівня, порога. На цій підставі вони повинні вміти розрізняти нижній та верхній порого чуттєвості, а також знати, що відмінність поміж верхнім та нижніми абсолютними порогоми характеризує діапазон чуттєвості людини.

Здобувачі мають убачати різницю поміж відчуттям та сприйманням, розумітися в значенні сприймання, вміти класифікувати різновиди сприймання, відслідковувати його зв'язок з мисленням та мовою, почуттями, волею, знати властивості сприймання. Студенти повинні розрізняти поняття «спостережливість» та «спостереження», розумітися у типах сприймання та спостереження.

Рівень теоретичного знання. Здобувачі повинні знати загальні властивості відчуттів і сприймання, розуміти значення відчуттів і сприймання у житті людини; виділяти та характеризувати їх основні особливості.

Рівень практичних навичок. Здобувачі повинні вміти класифікувати відчуття й сприймання, вміти аналізувати їх значення в готельно-ресторанній справі.

Самостійна робота

Самостійно опрацювати питання:

- У чому полягає різниця поміж відчуттям та сприйманням?
- Як зв'язано сприймання з мисленням та мовою, почуттями та волею?
- Охарактеризуйте питання «спостереження» та «спостережливість».

- Охарактеризуйте типи сприймань і спостереження.

Теми рефератів

1. Значення відчуттів і сприймання у діяльності працівника готельно-ресторанної справи.
2. Спостереження й спостережливість в діяльності працівника готельно-ресторанної справи.

Література

1. Загальна психологія: підручник для студ. ВНЗ / С. Д. Максименко, В. О. Зайчук, В. В. Клименко та ін. // 2-е вид., перероб. і доп. – Вінниця: Нова книга, – 2004. – 704 с.
2. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія : навч. посіб./ Максименко С. Д., Соловієнко В. О. – К. : МАУП, – 2000. – 256 с.
3. Ліфарєва Н.В. Психологія особистості : навч. посіб. для студ. внз./ Ліфарєва Н.В. – К. : ДУ, – 2003. – 240 с.
4. М'ясоїд П. А. Загальна психологія : навч. посіб. для студ. внз. / М'ясоїд П. А. // 5-е вид., стер. – К. : Вищ. шк., – 2006. – 487 с.

Тема 12. Рівень абстрактного пізнання: мислення та уява

1. Поняття про мислення, уяву.
2. Фізіологічні основи мислення, уяви.
3. Види й форми мислення й уяви.
4. Властивості мислення та уяви.

Ключові слова. Мислення, аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення, конкретизація, класифікація, систематизація, судження, умовиводи, поняття, проблемна ситуація, задача, гіпотеза, наочнодійове мислення, наочно-образне мислення, словесно-логічне мовлення. Уява, довільна та мимовільна уява, репродуктивна та творча уява, мрія, доповнення, аглютинація, гіперболізація, акцентування, схематизація, типізація.

Основні питання теми. Поняття про мислення та його значення. Операційні компоненти мислення. Форми мислення. Процес розуміння. Процес розв'язання задач. Види мислення. Індивідуальні особливості мислення. Мислення та мовлення. Види і функції мовлення. Поняття про уяву. Фізіологічні основи уяви. Зв'язок уяви з предметною діяльністю. Процес утворювання образів уяви. Види уявлення. Індивідуальні особливості уяви людини. Мислення та уявлення в готельно-ресторанній справі.

Здобувачі повинні знати, що мислення та уява належать до рівня абстрактного пізнання. Це вища форма пізнання дійсності. В розвитку вигляді ці пізнавальні психічні процеси властиві лише людині, котра має свідомість і проявляє свою психічну активність в діяльності.

Здобувачі повинні усвідомлювати, що саме для мислення і уяви є відповідним опосередкований характер відображення дійсності, котрий зумовлюється використанням раніше здобутих знань, досвіду, роздумів, побудування гіпотез та ін. Тобто, об'єкт пізнання на цьому рівні – внутрішні, безпосередньо не існуючі в відчуттях, властивості об'єктів, закономірності явищ і процесів.

Здобувачі повинні знати і розумітися в основних поняттях теми, вміти розрізняти форми мислення та його види.

Слід звернути увагу на загальну класифікацію нелогічних форм мислення (за Клапаредом), за якою усе мислення підрозділяється на логічне, афективне, паралогічне, аутистичне і мрію.

Здобувачі повинні усвідомлювати і вміти аналізувати в чому полягає процес розв'язання мислительних задач, етапи мислительних дій, розумові операції, взаємозв'язок та взаємозалежність поміж мисленням та мовленням.

Здобувачі повинні знати у чому полягають індивідуальні особливості мислення та уяви, в чому полягає цінність мислення і уяви для людини, яким чином відбувається процес створення образів уяви, які існують види уяви, чим характеризується поняття «мрія» і які мрії бувають.

Особливу увагу також слід приділити питанням співвідношення уяви і предметної дійсності, уяви та органічних процесів, уяви та емоцій, уяви та рухливої сфери, уяви та патології мозкової діяльності, а також значення мислення та уяви в готельно-ресторанній справі.

Рівень теоретичного знання. Здобувачі повинні знати загальні властивості мислення та уяви, розуміти значення мислення та уяви у житті людини; виділяти та характеризувати індивідуальні особливості мислення та уяви.

Рівень практичних навичок. Здобувачі повинні вміти розрізняти форми мислення, вміти їх характеризувати, розумітися у процесі розв'язання мисленнєвих (творчих) завдань, вміти аналізувати значення мислення і уяви в готельно-ресторанній справі.

Самостійна робота

Самостійно опрацювати питання:

- В чому полягає сутність мислення як психічного процесу?

- Як зв'язані поміж собою мислення та мовлення?
- Як (рядом яких особливостей) характеризуються мислення як форма відбиття дійсності?
- Охарактеризуйте операційні компоненти мислення.
- Охарактеризуйте індивідуальні особливості мислення.
- В чому полягає продуктивність розуму?
- Охарактеризуйте, в чому полягає сутність уяви як пізнавального психічного процесу?
- В чому полягає загальне і відмінне між мисленням і уявою?
- Які способи створення образів уявлення ви знаєте?
- В чому виявляються індивідуальні особливості уяви людини?
- Які фактори забезпечують розвиток уяви, а які гальмують її розвиток?

Теми рефератів

1. Значення мислення у діяльності працівника готельно-ресторанної справи.
2. Значення уяви у діяльності працівника готельно-ресторанної справи.

Література

1. Загальна психологія: підручник для студ. ВНЗ / С. Д. Максименко, В. О. Зайчук, В. В. Клименко та ін. // 2-е вид., перероб. і доп. – Вінниця: Нова книга, – 2004. – 704 с.
2. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія : навч. посіб./ Максименко С. Д., Соловієнко В. О. – К. : МАУП, – 2000. – 256 с.
3. Ліфарєва Н.В. Психологія особистості : навч. посіб. для студ. внз./ Ліфарєва Н.В. – К. : ДУ, – 2003. – 240 с.
4. М'ясоїд П. А. Загальна психологія : навч. посіб. для студ. внз. / М'ясоїд П. А. // 5-е вид., стер. – К. : Вищ. шк., – 2006. – 487 с.

Тема 13. Пам'ять в системі пізнавальної діяльності

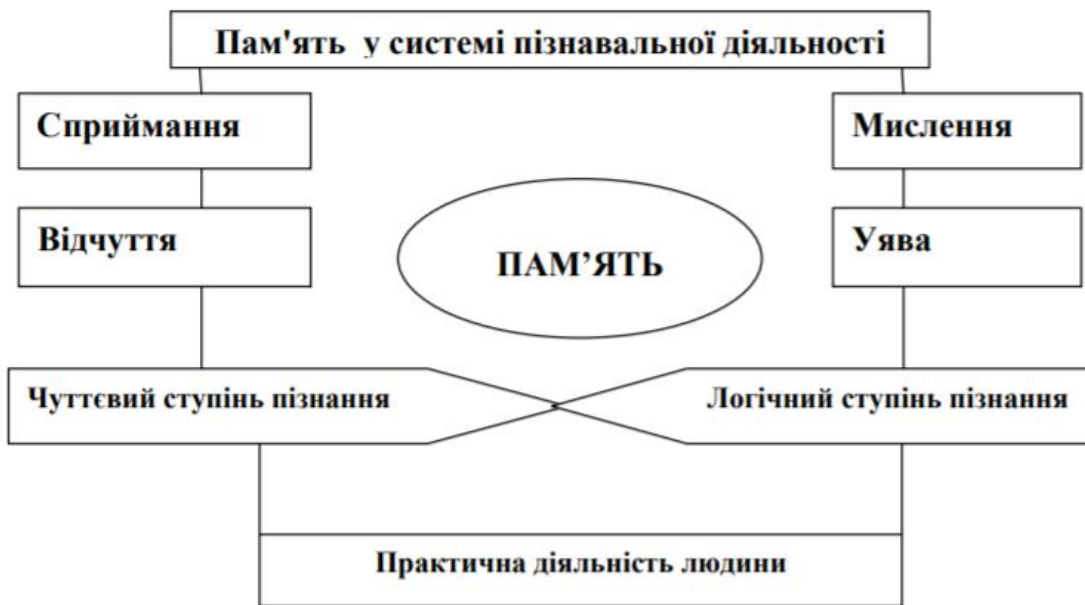
1. Поняття про пам'ять.
2. Теорії пам'яті.
3. Види пам'яті
4. Запам'ятовування та його види.
5. Відтворення та його види.
6. Забування та його причини. Закон забування.
7. Індивідуальні особливості пам'яті.

Ключові слова. Пам'ять, запам'ятовування, збереження, забування, відтворення, впізнавання, згадування, пригадування, спогади, короткочасна

пам'ять, довгочасна пам'ять, оперативна пам'ять, довільне запам'ятовування, мимовільне запам'ятовування, смислове запам'ятовування, механічне запам'ятовування.

Основні питання теми. Поняття про пам'ять. Питання про механізм пам'яті. Теорії пам'яті. Види пам'яті. Порушення пам'яті. Запам'ятовування і його різновиди. Відтворення та його види. Забування та його причини. Індивідуальні особливості пам'яті. Пам'ять в роботі працівника готельно-ресторанної справи.

Здобувачі повинні знати, що пам'ять дуже важливий психічний процес. Як підкреслює С. І. Рубінштейн: «Без пам'яті ми були б істотами миті. Наше минуле було б мертвим для майбутнього. Теперішнє безповоротно зникло в минулому». Таким чином можна мовити, що пам'ять грає синтезуючу роль в системі пізнавальної діяльності особистості, забезпечуючи цілісність її розвитку. Графічне зображення цього усталення згідно К. С. Дроздено має вигляд:

Здобувачі повинні чітко усвідомлювати значення пам'яті в житті людини, яка є формою психічного відображення, і полягає в закріпленні, збереженні й подальшому відтворенні минулого досвіду. Вони повинні знати, що пам'ять забезпечується розумовими діями. Ті дії, які людина використовує при запам'ятовуванні, збереженні, відтворенні матеріалу, називається мнемічними діями.

Вивчаючи класифікацію видів пам'яті, слід урахувати, що:

1. За характером психічної активності пам'ять може підрозділятися на: образну, словесно-логічну, емоційну і рухову;
2. Залежно від тривалості закріплення і збереження матеріалу, вона може підрозділятися на миттєву (іконічну), короткочасну, довгочасну, оперативну, генетичну;
3. За характером мети діяльності вона підрозділяється на мимовільну та довільну;
4. За переважним аналізатором пам'ять можна класифікувати як зорову, слухову, дотикову, нюхову, смакову.

Здобувачі повинні знати, що пам'ять асоціативна: існують асоціації за суміжністю, за контрастом, за схожістю, причиннонаслідкові (каузальні).

Здобувачі мають чітко усвідомлювати процеси пам'яті та їх різновиди, розумітися в індивідуальних відмінностях пам'яті, які у процесах пам'яті проявляються у швидкості, точності, тривалості, об'ємі запам'ятовування, а також у готовності до відтворення.

Рівень теоретичного знання. Здобувачі повинні знати загальні властивості пам'яті, розуміти значення пам'яті в житті особистості; виділяти та характеризувати індивідуальні відмінності в пам'яті людини, способи запам'ятовування матеріалу, етапи логічного запам'ятовування, умови продуктивності запам'ятовування.

Рівень практичних навичок. Здобувачі повинні вміти розрізняти види пам'яті, вміти характеризувати процеси пам'яті: запам'ятовування, збереження, забування, відтворення; розумітися в умовах довільного та мимовільного запам'ятовування, вміти аналізувати значення пам'яті в готельно-ресторанній справі.

Самостійна робота

Самостійно опрацювати наступні питання:

- В чому полягає сутність пам'яті як психічного процесу?
- Охарактеризуйте види пам'яті.
- Що означає поняття «пам'ять – асоціативна»?
- Охарактеризуйте різновиди пам'яті в залежності від того, що запам'ятовується та відтворюється.
- Чим відрізняються поміж собою процеси пам'яті: запам'ятовування, збереження, забування, відтворення?
- Охарактеризуйте причини забування.
- Охарактеризуйте причини, які впливають на продуктивність пам'яті. Що таке «мнемотехніка»?

Темати рефератів

1. Значення пам'яті у діяльності працівника готельно-ресторанної справи.
2. Суб'єктивні та об'єктивні причини продуктивності пам'яті працівника готельно-ресторанної справи.

Література

1. Загальна психологія: підручник для студ. ВНЗ / С. Д. Максименко, В. О. Зайчук, В. В. Клименко та ін. // 2-е вид., перероб. і доп. – Вінниця: Нова книга, – 2004. – 704 с.
2. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія : навч. посіб./ Максименко С. Д., Соловієнко В. О. – К. : МАУП, – 2000. – 256 с.
3. Ліфарєва Н.В. Психологія особистості : навч. посіб. для студ. внз./ Ліфарєва Н.В. – К. : ДУ, – 2003. – 240 с.
4. М'ясоїд П. А. Загальна психологія : навч. посіб. для студ. внз. / М'ясоїд П. А. // 5-е вид., стер. – К. : Вищ. шк., – 2006. – 487 с.

Тема 14. Увага як форма психічної діяльності

1. Поняття про увагу.
2. Фізіологічні основи уваги.
3. Види й форми уваги.
4. Властивості уваги.

Ключові слова. Увага, мимовільна увага, довільна увага, після довільна увага, стійкість уваги, нестійкість уваги, переключення уваги, концентрація уваги, розподіл уваги, об'єм уваги, інтенсивність уваги, спрямованість уваги, активність уваги, форми уваги, уважність, неуважність.

Основні питання теми. Поняття про увагу. Фізіологічні механізми уваги. Різновиди уваги та їх порівняльні характеристики. Характерні особливості уваги. Якості та форми уваги. Уважність як властивість особистості. Значення уваги в роботі журналіста або видавця. Перш за все при опрацюванні даної теми студенти повинні зрозуміти, що увага є особливою формою психічної активності, яка полягає в спрямованості і зосередженості свідомості людини на певних значних для неї предметах, явищах оточуючої дійсності або власних переживаннях. При цьому особливо доречно здобувачам звернути увагу на те, що:

1. Увага не є самостійним психічним процесом;
2. Увага не відбиває ні якостей предметів, ні зв'язків, ні відношення між ними;
3. Змістом уваги є складові тієї психічної діяльності, в яку воно включається.

Здобувачі повинні усвідомлювати, що вибірковість уваги, яка проявляється у зосередженості свідомості особистості, одночасному відволіканні від усього побічного, тимчасовому ігноруванні інших об'єктів і забезпеченні контролю і регуляції діяльності, пояснюється більш виразною гальмуючою дією значних для людини предметів і переживань, ніж менш значних. Саме при такому стані предмети уваги явніше відбиваються у свідомості.

Здобувачі повинні знати, що природа уваги, тобто природа фізіологічних механізмів уваги, в психології розглядалася представниками різних психологічних напрямків і шкіл в залежності від їх поглядів на психіку взагалі. Вони повинні мати певне уявлення про основні напрямки розгляду цієї проблеми. В цьому контексті дуже доречно розглянути точки зору:

1. Асоціативної психології і їх відношення до уваги як до асоціації представлень;
2. Інтроективної психології, яка убачала в увазі лише суб'єктивну, внутрішню сторону;
3. Перцептивно-волюнтаристської теорії уваги В. Вундта, яка розглядала увагу, як фіксовану точку свідомості, ясне її поле, зумовлене переходом змісту свідомості із зони перцепції (сприйняття) до зони апперції, яка є особливою психологічною активністю, і яка є проявом невідомої нам внутрішньої сили.
4. Американського психолога Е. Тітченера, який розглядав увагу як сенсорну якість, яка визначає особливий стан відчуття у свідомості, де яскравіше відчуття панує над іншими і набуває самостійності, підкорюючи собі менш яскраві відчуття.

Здобувачі повинні розуміти той великий вклад, який внесли у розкриття фізіологічних механізмів уваги І. М. Сеченов, І. П. Павлов, А. А. Ухтомський.

Здобувачі повинні знати, що організація психічної діяльності людини в різних умовах здійснюється по-різному. Саме це дає підставу виділяти певні види уваги. Вони також повинні знати, що від властивостей нервової системи людини залежить якість уваги. Здобувачі також мають розумітися у характерних особливостях уваги: стійкості, нестійкості, переключенні, концентрації, розподілу та об'єму. Вони повинні знати, що проява особливостей уваги залежить від стану, інтенсивності, спрямованості і мотивації як пізнавальної, так і емоційно-вольової діяльності. Вивчаючи питання про форми уваги, студентам слід звернути власну увагу на те, що зовнішня і внутрішня увага гальмують одна

одну, але між ними завжди існує взаємний перехід. Дуже важливим при вивченні даної теми для здобувачів спеціальностей «готельно-ресторанна справа» і «менеджмент», з нашої точки зору, є питання уважності та обставин, які можуть викликати стан уважності або неуважності. Рекомендується дуже ретельно опрацювати дані питання.

Рівень теоретичного знання. Здобувачі повинні знати про вплив нервової системи на якість уваги, вміти їх характеризувати, розподіляти зовнішню і внутрішню форми уваги, розумітися у питаннях колективної, групової, індивідуальної уваги, знатися у тому, які фактори сприяють привертанню уваги.

Рівень практичних навичок. Здобувачі повинні вміти виділяти певні види уваги, робити їхню порівняльну характеристику, визначати характерні особливості уваги і умови їхніх проявів.

Самостійна робота

Самостійно опрацювати питання:

- Охарактеризуйте увагу як форму психічної діяльності;
- В чому полягає значення уваги?
- Що таке домінанта і що вона визначає?
- Зробіть порівняльну характеристику видів уваги.
- Зробіть порівняльну характеристику колективної, групової та індивідуальної уваги в залежності від форм діяльності.

Темі рефератів

1. Уважність як найважливіша властивість особистості журналіста
1. (видавця).
2. Загальна характеристика факторів, які забезпечують або
3. гальмують розвиток уваги.

Література:

1. Гиппенрейтер Ю. Б. Введение в общую психологию : Курс лекций : для вузов по спец. «Психология» / Гиппенрейтер Ю. Б. – М. : изд-во МГУ, –1988. – 318с.
2. М'ясоїд П. А. Загальна психологія : навч. посіб. для студ. внз./ М'ясоїд П. А. // 5-е вид., стер. – К. : Вищ. шк., – 2006. – 487 с.
3. Максименко С. Д. Загальна психологія : навч. посіб. для студ. внз./ Максименко С. Д. // 2-е вид., перероб. та доп. – К. : ЦНЛ, – 2004. – 272 с.
4. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія : навч. посіб. / Максименко С. Д., Соловієнко В. О. – К. : МАУП, –2000. – 256с.

5. Савчин М. В. Загальна психологія : навч. посіб. / Савчин М. В. – К. : Академвидав, Альма-матер – 2011. – 464 с.
6. Цимбалюк І. М., Яницька О. Ю. Загальна психологія : навч. посіб. / Цимбалюк І. М., Яницька О. Ю. // 2-е вид. – К. : Професіонал, – 2006. – 304 с.
7. Загальна психологія : підручник для студ. ВНЗ / С. Д. Максименко, В. О. Зайчук, В. В. Клименко та ін. // 2-е вид., перероб. і доп. – Вінниця : Нова книга, – 2004. – 704 с.

Тема 15 . Психологічні основи спілкування

Ключові слова. Спілкування, вербальне спілкування, невербальне спілкування, комунікативна функція спілкування, інтерактивна функція спілкування, рефлексія, перцептивна функція спілкування, інтерпретація, стереотипізація, міжособистісне спілкування, особистісно-групове спілкування, міжгрупове спілкування, опосередковане спілкування, не опосередковане спілкування.

Основні питання теми. Поняття про спілкування. Види спілкування. Задачі. Цілі. Способи спілкування: вербальна та невербальна комунікація (тілесний обрис, жест, тактильно-м'язова чуттєвість). Функції спілкування: комунікативна, інтерактивна, перцептивна, ідентифікація і рефлексія, стереотипізація. Казуальна атрибуція. Значення спілкування в готельно-ресторанній справі.

Означена тема з нашої точки зору є дуже важливою для вивчення саме студентами спеціальностей «готельно-ресторанна справа» і «менеджмент» оскільки безпосередньо пов'язана з типом їхньої професійної діяльності. Отже студентам рекомендується дуже ретельно опрацювати питання даної теми, користуючись не тільки основною літературою, але й допоміжною, яка додається в кінці означеної методички.

Перш за все здобувачі повинні розуміти, що спілкування (або комунікація) – це явище глибоко соціальне. Це взаємодія двох чи більше людей у результаті обміну між ними інформацією пізнавального або афективно-оціночного характеру.

Здобувачі повинні знати, що будь-яка людина цілком самостійно тлумачить інформацію, яка поступає до неї, фільтрує та оцінює її в залежності від власної картини світу, власного соціального положення, культурного розвитку, віросповідання, власного віку, статі. Вона займає по відношенню до інформації активну позицію: погоджується або забезпечує, готує відповідь, доповнює

інформацію, аналізує мотиви, навіть приймає участь у потоці думок співрозмовника. В цьому контексті дуже доречним є висловлення М. М. Бахтіна про те, що «всіляке розуміння живої мови, живого висловлення носить активно відповідний характер... всіляке розуміння здібне викликати відповідь і в той чи іншій формі обов'язково її народити: той, хто слухає стає тим, хто говорить».

Здобувачі повинні усвідомлювати, що головна особливість спілкування – в її безперервному зв'язку з діяльністю. Саме діяльність є основним середовищем і необхідною умовою виникнення і розвитку контактів поміж людьми, передачі необхідної інформації, взаємопорозуміння та узгодження дій. На цій підставі здобувачам рекомендується ретельно опрацювати питання про види спілкування, їх завдання та цілі.

Здобувачі повинні знати, що види спілкування поділяються:

- В залежності від контингенту: міжособистісне, особистісногрупове, міжгрупове;
- В залежності від функцій, які виконує людина: формальне і неформальне;
- За подовженістю: короткочасне і тривале;
- За включенням: безпосереднє та опосередковане;
- За завершенням: закінчене та незакінчене.

Здобувачі повинні усвідомити різницю та взаємовплив поміж вербальною та невербальною комунікацією, зрозуміти, що невербальна комунікація, яка супроводжує вербальне спілкування, споруджує підтекст, котрий полегшує, збагачує та поглиблює сприйняття інформації, яка передається.

Здобувачі повинні знати, що спілкування – це багатоплановий процес, в якому можна виділити такі основні функції: комунікативна, інтерактивна, перцептивна, ідентифікація, рефлексія, стереотипізація. Вони повинні вміти розрізняти і характеризувати ці функції.

Рівень теоретичного знання. Здобувачі повинні знати за яких умов обмін інформацією набуває характер спілкування, вміти розрізняти види, функції та способи спілкування, зрозуміти його цілі та завдання.

Рівень практичних навичок. Здобувачі повинні вміти розкривати значення й наводити приклади щодо видів та функцій спілкування, вміти охарактеризувати значення спілкування в працівника готельно-ресторанної справи.

Самостійна робота

Самостійно опрацювати питання:

- Яке значення має спілкування для розвитку особистості?
- Від чого залежить здатність встановлювати неформальне спілкування?

- Розкрийте зміст понять «тілесний обрис», «жест», «тактильном'язова чуттєвість».
- В чому проявляється культура невербального спілкування?
- Що таке «казуальна атрибуція»? Розкрийте зміст поняття. Як відбувається стереотипізація в пізнанні людини людиною?

Теми рефератів

1. Спілкування як найважливіший аспект працівника готельно-ресторанної справи.
2. Особливості вербальної комунікації, а саме мовних зворотів, в епоху соціальних зрушень.
3. Невербальні сигнали особистості як відбиття соціального самовтілення.

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ І ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З КУРСУ

Змістовий модуль 1. Психологія особистості

Тема «Психологія як наука»

Предмет та методи психології. Головні напрями (школи) психології (психоаналіз, біхевіоризм, когнітивна психологія, гештальт-психологія, гуманістична психологія). Головні проблеми сучасної психології як науки: критерії істини, сучасні методи дослідження, особистість дослідника, який формулює проблему. Характеристика особи у культурі постмодерну. Проблеми сучасної психології: толерантність до невизначеності, стресостійкість та життєстійкість, зрілість та інфантильність, ресурсність та дискурсивність особистості. Типи критичних життєвих ситуацій за Ф. Василюком. Головні напрями психологічного супроводу особистості: психологічна допомога та психологічна підтримка.

Питання теми для самостійного вивчення

Психологічні особливості «Я» особи як творця культури. Характеристика особи у культурі постмодерну. Головні напрями (школи) психології (психоаналіз, біхевіоризм, когнітивна психологія, гештальт-психологія, гуманістична психологія). Типи критичних життєвих ситуацій за Ф. Василюком. Головні напрями психологічного супроводу особистості: психологічна допомога та психологічна підтримка.

Головні питання практичного заняття:

- 1) охарактеризуйте предмет і методи сучасної психології,
- 2) вкажіть головні властивості особистості як творця культури,
- 3) охарактеризуйте головні проблеми особистості у культурі постмодерну,
- 4) проаналізуйте головні проблем сучасної психології,
- 5) охарактеризуйте складні життєві ситуації за Ф. Василюком,
- 6) розкрийте суть психологічного супроводу особистості.

Завдання: прочитайте наукову працю Тетяни Михайлівни Титаренко «Типи кризових ситуацій // Життєвий світ особистості у межах і за межами буденності», законспектуйте головні тези і презентуйте власний погляд на проблему в усному виступі перед аудиторією.

Основна література до теми

1. Основи психології / за ред. О. Киричука, В. Роменця. – К.: Либідь, 1999.
2. Партико Т. Б. Загальна психологія / Т. Партико, С. Л. Грабовська, А. О. Вовк та ін. [підручн.]. – К.: Вид. Дім —ІнЮРЕ, 2014.
3. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межах буденності / Т. Титаренко. – К.: Либідь, 2003.
4. Панок В. Г. Місце практичної психології в системі психологічного знання // Практична психологія та соціальна робота. – 2014. – №8.– С.5-8.
5. Василюк Ф. Е. Психология переживания. Анализ преодоления критических ситуаций. – М., 1984.
6. Gardner H. A multiplicity of intelligences: In tribute to Professor Luigi Vignolo. 2004. [Electronic resource]. Mode of access: <http://www.howardgardner.com/Papers/documents/T101%20A%20Multiplicity%20REVISED.pdf>.
7. Hassan J. Postmoderne heute // Wege aus der Moderne / Hrsg. v.W.welsch. Weinheim, 1988. S.56
8. Maddi. S.R. Personality theories: a comparative analysis. – Homewood, Ill: Dorsey Press, 1968.

Тема «Структура особистості у класичній і некласичній психології»

Особистість у класичній і некласичній психології. Індивідуальнопсихологічні властивості особистості. Проблема ідентичності особистості. Концепція особистості Д. МакАдамса: риси, характеристичні адаптації, наратив. Типи особистісних диспозицій. Ідентичність особистості: класичний погляд. Теорія ідентичності Е. Еріксона. Тракткування ідентичності Е. Еріксоном. Стадії розвитку особистості; характеристика базових здатностей

особистості у вікових періодах. Ідентичність у неklasичній психології: концепція психологічної зрілості Дж. Стівенса. Аналіз принципів зрілості, визначення рівнів психологічної зрілості людини за даними спостереження та інтерв'ю.

Питання теми для самостійного вивчення

Концепція особистості Д. МакАдамса: риси, характеристичні адаптації, наратив. Концепція психологічної зрілості Дж. Стівенса. Психологічне інтерв'ю.

Головні питання практичного заняття:

- 1) охарактеризуйте сучасну концепцію особистості на прикладі концепції Д. МакАдамса,
- 2) розкрийте суть концепції особистості Е. Еріксона,
- 3) охарактеризуйте головні кризи ідентичності особистості за Е. Еріксоном.

Завдання: прочитайте наукову працю Сергія Дмитровича Максименка «Поняття особистості у психології», законспекуйте головні тези і презентуйте власний погляд на проблему в усному виступі перед аудиторією.

Основна література до теми

1. Максименко С. Д. Поняття особистості у психології // Психологія і особистість. 2016. №1(9). С.11-17.
2. Эриксон Э. Теория идентичности // Фрейджер Р., Фейдимен Д. Личность: теории, эксперименты, упражнения. – СПб.: праймЕВРОЗНАК, 2001.
3. Stevens J. Transforming Your Dragons. Turning Personality Fear Patterns into Personal Power. – Bear&Company Publishing, Santa Fe, New Mexico, 1994.
4. McAdams D.P., Diamond A., de St. Aubin E. Mansfield E. Stories of commitment: The psychosocial construction of generative lives // J. Pers. Soc. Psychol. 1997. 72. P. 678–694.

Додаткова література до теми

1. Копець Л. В. Психологія особистості / Л. Копець. – К.: Вид. дім —КиєвоМогилянська академія, 2007.
2. Партико Т. Б. Загальна психологія / Т.Партико, С. Л. Грабовська, А. О. Вовк та ін. [підручн.]. – К.: Вид. Дім —ІнЮРЕ, 2014.
3. McAdams D.P. The person: An integrated introduction to personality psychology. 3rd ed. Fort Worth, TX, 2001.

Тема «Темперамент та характер (рівень рис)»

Гуморальна теорія темпераменту, типи темпераменту за Гіппократом. Конституційна теорія темпераменту, типи темпераменту за Кречмером та Шелдоном. Властивості нервової системи за І. Павловим: сила, врівноваженість,

рухливість. Характеристика глобальних рис характеру. Ситуативні риси, моральні та вольові властивості характеру. Типи акцентуацій характеру. Фемінні й маскуліні риси характеру. Харизма. Ознаки наявності здібностей. Класифікації здібностей: загальні та спеціальні здібності, професійні здібності, надзвичайні здібності. Загальні здібності (комунікативні, творчі, інтелектуальні). Спеціальні здібності (музичні, літературні, образотворчі, артистичні, хореографічні, сценічні, спортивні, технічні, організаційні, здібності до ремесел). Характеристика обдарованості, таланту, геніальності. Питання теми для самостійного вивчення Конституційна теорія темпераменту, типи темпераменту за Кречмером та Шелдоном. Ситуативні риси, моральні та вольові властивості характеру. Типи акцентуацій характеру. Фемінні й маскуліні риси характеру. Харизма. Характеристика обдарованості, таланту, геніальності.

Головні питання семінарського заняття:

- 1) охарактеризуйте головні властивості нервової системи людей з різним типом темпераменту за Гіппократом,
- 2) охарактеризуйте структуру рис характеру,
- 3) розкрийте суть здібностей та особливостей їх вияву у діяльності людини, вкажіть ознаки наявності здібностей,
- 4) чому темперамент, характер, здібності є статичними компонентами структури особистості?

Завдання: прочитайте наукову працю Крістофера Петерсона і Мартіна Селігмана «Сили характеру і чесноти», законспекуйте головні тези і презентуйте власний погляд на проблему в усному виступі перед аудиторією.

Основна література до теми

1. М'ясоїд П. А. Загальна психологія / М. М'ясоїд [навч. посіб]. – К.: Вища шк., 2006.
2. Особистість та її характер // У кн.: Основи психології [підручн.] / за ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. – К.: Либідь, 1999. – С.283-288.
3. Peterson C, Seligman M.E.P. Character Strengths and Virtues. A Handbook and Classification. N.Y.: Oxford University Press, 2004.
4. Seligman M.E.P., Park N., Peterson C The Values in Action (VIA) Classification of Character Strengths // Ricerche di Psicologia. 2004.Vol. 27. N 1. P. 63-78.

Додаткова література до теми

1. Що таке корпоративна здібність? // Доступно з http://www.cecsi.ru/coach/corporate_capabilities.html

2. Універсальна обдарованість і конкретні здібності людини // У кн.: У кн.: Основи психології [підручн.] / за ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. – К.: Либідь, 1999. – С.331-350.
3. Кант И. Антропология с прагматической точки зрения // В кн.: Кант И. Соч. В 6-ти томах., Т.6, М., 1996.
4. Ильин Е. П. Психология творчества, креативности, одаренности. – СПб.: Питер, 2011.
5. Enkelmann Nikolaus B. Charisma. Beruflichen und privaten Erfolg durch Persönlichkeit. – Freiburg, 1996.
6. Hinsch R., Wittmann S. Soziale Kompetenz: kann man lernen. BELTZPVU, Berlin, 2003.

Тема «Психологія мотивації (рівень характеристичних адаптацій)»

Характеристика потреби у першості за Х. Мюрреєм. Мотиви, цілі, цінності, переконання. Характеристика мотивів за В. Гербочевським. Характеристика мотиваційних тенденцій (мотивація досягнення успіху, мотивація уникання неуспіху, мотивація уникання успіху). Мотиваційні теорії: теорій самоактуалізації А. Маслоу; теорія локусу контролю Дж. Роттера; концепція самоефективності А. Бандури. особливості самооцінки досягнення. Психологічні механізми захисту, долаюча поведінка. Надання валентності досягненню (рівень домагань, самооцінка, емоційність особи).

Параметри самооцінки – рівень, реалістичність, стійкість, узгодженість. Зв'язок загальної та парціальної самооцінки. Зв'язок заниженої самооцінки та чуття неповноцінності за А. Адлером. Зв'язок самооцінки та рівня домагань; формула успіху В. Джеймса. Компоненти професійної самооцінки за А. Реаном. Класифікації емоцій (за валентністю, за якістю, за силою та стійкістю, за конструктивністю), характеристика головних емоцій за К. Ізардом. Ситуативні (ейфорія, фрустрація, фобія, тривога, депресія, афект, стрес) та тривалі (настрій, почуття) емоційні стани.

Питання теми для самостійного вивчення

Психологічні механізми захисту, долаюча поведінка (копінг стратегії). Параметри самооцінки. рівень домагань. Чуття неповноцінності. характеристика головних емоцій за К. Ізардом. Ситуативні та тривалі (настрій, почуття) емоційні стани.

Головні питання семінарського заняття:

- 1) охарактеризуйте конфігурації потреби у першості за Х. Мюрреєм,

- 2) проаналізуйте головні мотиви осіб, які характеризуються мотиваційними тенденціями досягнення успіху та уникання неуспіху,
- 3) сформулюйте головний зміст мотиваційних теорій А. Маслоу, А. Бандури, Дж. Роттера,
- 4) сформулюйте ваш огляд щодо (не)конструктивних емоцій людини.

Завдання: прочитайте наукову працю Світлани Борисівни Кузікової «Феноменологія саморозвитку особистості: проблемне поле дослідження», законспектуйте головні тези і презентуйте власний погляд на проблему в усному виступі перед аудиторією.

Основна література до теми

1. Занюк С. С. Психологія мотивації / С. Занюк [навч. посіб.]. – К.: Либідь, 2002.
2. Копець Л. В. Психологія особистості / Л. Копець. – К.: Вид. дім – Києво-Могилянська академія, 2007.
3. Кузікова С. Б. Феноменологія саморозвитку особистості: проблемне поле дослідження // Зб. наук. праць. Психологічні науки. Т.2, Вип.9, 2012.

Додаткова література до теми

1. Кулагина И. Ю., Колюцкий В. Н. Возрастная психология: Полный жизненный цикл развития человека [учеб. пособ.]. – М.: ТЦ Яфера, 2008. – С. 110.
2. Längle A. Emotion und Existenz. – Facultas Verlags-und Buchhandels AG, Wien, 2003.
3. Izard Carrol E. The Psychology Of Emotions. – Plenum Press, New York, 1991.
4. Hobfoll S. E. Stress, culture, and community. — N. Y. and London. 1998.
5. Niermeyer R., Seyffert M. Motivation. – Freiburg, 2003.
6. Goleman D. Emotional Intelligence. – Bricman, Inc., 1995.
7. Heckhausen, H. Einflüsse der Erziehung auf die Motivationsgenese. In T. Herrmann (Ed.), Psychologie der Erziehungsstile. Gottingen: Hogrefe, 1966. Pp. 131-169.
8. McClelland D. Human motivation. Cambridge University Press. New York, 1987.

Тема «Спрямованість особистості (рівень наративу)»

Вектори спрямованості особистості. Модель життєвих позицій Е. Берна та Ф. Ернста. Типи спрямованості особистості за Смейклом, Кучером; типи особистісної спрямованості та Т. Даніловою; типи емоційної спрямованості за Б. Додоновим; типи соціальної спрямованості за Б. Братусем; типи сенсожиттєвої спрямованості за І. Кулагіною, В. Колюцкім. Типи ресурсної спрямованості особистості. Життєві завдання особистості. Типи екзистенційної спрямованості особи за А. Ленгле.

Питання теми для самостійного вивчення

Типи спрямованості особистості за Смейклом, Кучером; типи особистісної спрямованості та Т. Даніловою; типи емоційної спрямованості за Б. Додоновим; типи соціальної спрямованості за Б. Братусем; типи сенсожиттєвої спрямованості за І. Кулагіною, В. Колюцкім. Типи екзистенційної спрямованості особи за А. Ленгле.

Головні питання семінарського заняття:

- 1) охарактеризуйте типи життєвих позицій особи за Е. Берном та Ф. Ернстом,
- 2) розкрийте суть типів і рівнів соціальної спрямованості за Б. Братусем,
- 3) проаналізуйте переваги та недоліки у кар'єрному зростанні осіб з різним типом спрямованості за Смейклом, Кучером.

Завдання: прочитайте наукову працю колективу авторів за наук. ред. Т. М. Титаренко «Соціально-психологічна природа життєвих завдань та їхні властивості», законспектуйте головні тези і презентуйте власний погляд на проблему в усному виступі перед аудиторією.

Основна література до теми

1. Копець Л. В. Психологія особистості / Л. Копець. – К.: Вид. дім – Києво-Могилянська академія, 2007.
2. Як будувати власне майбутнє: життєві завдання особистості : наук. моногр. / за наук. ред. Т. М. Титаренко; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. – 512с.

Додаткова література до теми

1. Кузікова С. Б. Емпіричне дослідження саморозвитку суб'єктної діяльності // Психологічні науки: проблеми і здобутки – Додаток 1 до №1, Том IV, – 2012р. – Тематичний випуск «Проблеми емпіричних досліджень у психології». – Вип. 6. – С.132-139.
2. Кулагина И. Ю., Колюцкий В. Н. Возрастная психология: Полный жизненный цикл развития человека [учеб. пособ.]. – М.: ТЦ Яффера, 2008. – С. 110.
3. Лишин О. В. Тенденции личностного самоопределения в подростковом и юношеском возрастах (Направленность мотивационной стратегии личности и психологические механизмы ее формирования) // Практична психологія та соціальна робота. – №12. – 2010. – С.23-29.
4. Längle A. Emotion und Existenz. – Facultas Verlags-und Buchhandels AG, Wien, 2003.

5. Enkelmann Nikolaus B. Charisma. Beruflichen und privaten Erfolg durch Personlichkeit. – Freiburg, 1996.

Тема «Психологічна характеристика особистості»

«Психологічні портрети» Йогана Лафатера та Жана де Лабрюєра. Мета, завдання, принципи психологічної характеристики особистості. Компоненти психологічної характеристики. Особливості психологічної характеристики та портрету особистості. Структура характеристики, зміст висновків, напрями рекомендацій.

Основна література до теми

1. Неровня О. Методичні рекомендації для складання психологопедагогічної характеристики особистості учня (студента) та навчальної групи студентами неpsychологічних спеціальностей / О. Неровня, О. Штепа. – Методичні рекомендації, Львів, 2011.
2. Копець Л. В. Психологія особистості / Л. Копець. – К.: Вид. дім – Києво-Могилянська академія, 2007.

Змістовий модуль 2. Психологія взаємин

Тема «Соціально-психологічні властивості особистості»

Поле(не)залежність, самомоніторинг, соціальна спрямованість, соціальні компетенції та соціальна роль, стратегія поведінки у конфліктній ситуації, стратегія соціально-психологічної адаптації у малій групі. Характеристика стратегій розв'язання конфліктних ситуацій за Д. та Ф. Джонсонами: конфронтація, тиск, уникання, компроміс, згладжування. Характеристика полезалежності / полenezалежності особистості. Типи соціальної спрямованості особистості за Б. Братусем: егоцентричний, групоцентричний, гуманістичний, есхатологічний. Характеристика соціальних компетенцій за Р. Хіншем та С. Віттманном. Головні соціальні ролі у групі: «людина ідеї», «людина групи», «перфекціоніст», «суддя», «тренер», «бос».

Питання теми для самостійного вивчення

Характеристика соціальних компетенцій за Р. Хіншем та С. Віттманном. Головні соціальні ролі у групі.

Головні питання семінарського заняття:

- 1) охарактеризуйте стратегії розв'язання конфліктних ситуацій за Д. та Ф. Джонсонами,

2) вкажіть головні соціальні компетенції осіб з різними соціальними ролями у групі,

3) проаналізуйте стратегії соціально-психологічної адаптації у малій групі.

Завдання: самостійно прочитайте наукову працю щодо соціальних компетенцій, законспекуйте головні тези і презентуйте власний погляд на проблему в усному виступі перед аудиторією.

Основна література до теми

1. Джонсон Девід В. Соціальна психологія: тренінг міжособистісного спілкування / Девід В. Джонсон [пер. с англ.]. – К.: Вид. Дім – КМ Академія, 2003.

2. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія. Підручник: 2 кн. Кн. 2. Соціальна психологія груп. Прикладна соціальна психологія. К., 2006.

Додаткова література до теми

1. Герасіна С. В. Асертивна поведінка як передумова формування почуття власної гідності та самоповаги студентської молоді // Проблеми сучасної психології: Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Вип. 10. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. – С. 139-149.

2. Штепа О. С. Уміння працювати у команді (тіім-менеджмент) / У кн.: Штепа О. С. Самоменеджмент (самоорганізування особистості) : [навч. посібник] / О. Штепа. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – С. 220-239.

3. Ekman P. Telling Lies. – W.W. Norton&Company; New York; London, 1992.

Тема «Характеристика групової динаміки»

Групові процеси та стани. Етапи формування групи, групові цінності. Компоненти психологічного клімату малої групи. Характеристика взаємин: теорія обміну, концепція «внесків», концепції «значущого Іншого». Головні характеристики команди: ефективна та конструктивна міжособистісна взаємодія членів команди, професіоналізм, здатність узгоджено працювати на спільний результат та орієнтування на загальний успіх команди.

Психологічна характеристика групи: структура характеристики, зміст висновків, напрями рекомендацій.

Питання теми для самостійного вивчення

Групові процеси та стани. Етапи формування групи, групові цінності.

Компоненти психологічного клімату малої групи.

Головні питання семінарського заняття:

- 1) охарактеризуйте головні групові стани та етапи розвитку групи,
- 2) охарактеризуйте головні компоненти психологічного клімату,
- 3) проаналізуйте групові процеси, що зумовлюють конструктивні групові стани та, ймовірно, трансформування групи у команду,
- 4) обґрунтуйте, які групові процеси можуть призвести до занепаду «духу групи».

Завдання: самостійно прочитайте наукову працю щодо психологічного клімату малої групи, законспектуйте головні тези і презентуйте власний погляд на проблему в усному виступі перед аудиторією.

Основна література до теми

1. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія. Підручник: У 2 кн. Кн. 2. Соціальна психологія груп. Прикладна соціальна психологія. К., 2006.
2. Vopel Klaus W. Themenzentriertes Teamtraining. – Salzhausen, 1994.

Додаткова література до теми

1. Грабовська С. Л. Психологічні аспекти комунікаційного менеджменту організації / С. Грабовська [навч. пос.]. – ЛНУ імені Івана Франка, 2014.
2. Джонсон Девід В. Соціальна психологія: тренінг міжособистісного спілкування / Девід В. Джонсон [пер. с англ.]. – К.: Вид. Дім – КМ Академія, 2003.
3. Штепа О. С. Уміння працювати у команді (тіім-менеджмент) / У кн.: Штепа О. С. Самоменеджмент (самоорганізування особистості) : [навч. посібник] / О. Штепа. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – С. 220-239.
4. Morgenstern J. Maling Work. The 9 Essential Skillstor Taking Controllate offise, Published fo Simon&Schuster. – New York-London-Toronto, 2004.

Тема «Ефективне спілкування»

Види спілкування. Бар'єри спілкування. Особистісні труднощі спілкування. Стратегії взаємодії за К. Томасом: суперництво, компроміс. співпраця, пристосування, уникання. Стилi взаємодії (діалогічний, авторитарний, маніпулятивний, альтруїстичний, конформний, індиферентний). Психологічна сумісність, рівні сумісності. Уміння справляти враження. Стратегії самопрезентації. Асертивність та асертивна поведінка. психологічні характеристики людини-бренду. Компоненти особистісного брендингу. Інформувальний та переконувальний виступ перед аудиторією. Аргументація.

Питання теми для самостійного вивчення

Види спілкування. Бар'єри спілкування. Стили взаємодії (діалогічний, авторитарний, маніпулятивний, альтруїстичний, конформний, індіферентний). Інформувальний та переконувальний виступ перед аудиторією. Аргументація.

Головні питання семінарського заняття:

- 1) охарактеризуйте стратегії взаємодії за К. Томасом,
- 2) проаналізуйте ефективність стилів взаємодії осіб з різним рівнем полнезалежності,
- 3) обґрунтуйте рейтинг рівнів психологічної сумісності,
- 4) проаналізуйте чинники ефективності аргументів.

Завдання: самостійно прочитайте наукову працю щодо аргументації та уміння аргументувати, законспектуйте головні тези і презентуйте власний погляд на проблему в усному виступі перед аудиторією.

Основна література до теми

1. Герасіна С. В. Асертивна поведінка як передумова формування почуття власної гідності та самоповаги студентської молоді // Проблеми сучасної психології: Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Вип. 10. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. – С. 139-149.
2. Verderber R., Verderber K. Communicate! Wadsworth Group, 2002.

Додаткова література до теми

1. Копець Л. В. Психологія особистості / Л. Копець. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. Дикинсон С. Презентація: Технологія успіха. [пер. с англ.] – М. : ЗАО – Олимп Бизнес, 2003.
2. Юнг Р. психологія убеждения. Главные секреты влияния на людей. – СПб.: Питер, 2014.
3. Гриднева И. 4 правила общения без агрессии / Psychologies. – №39 (июнь). – 2009. – С. 64-70.
4. Накамото С. Гений общения. Как им стать? [пер. с англ.]. – СПб. : Питер, 2010.

**Рейтингова система оцінювання якості знань, умінь і навичок
здобувачів вищої освіти**

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти

Приклад для заліку

Поточне тестування та самостійна робота							Сума
Змістовий модуль №1		Змістовий модуль №2		Змістовий модуль №3			
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	60-100
8-14	8-14	10-15	8-15	8-14	8-14	8-14	

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
		для заліку
90-100	A	зараховано
82-89	B	
74-81	C	
64-73	D	
60-63	E	
35-59	FX	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

РОЗПОДІЛ БАЛІВ ТА ПРИНЦИП ІХ НАРАХУВАННЯ

Упродовж навчального семестру здобувач вищої освіти послідовно набирає бали за такі види робіт:

- 1) Відповідь на семінарському занятті (максимум — 2 бали): 2 бали — повна змістовна відповідь на запитання семінару із посиланнями на відповідних авторів та теоретичні школи; 2 бали — повний змістовний виклад змісту однієї

роботи з переліку літератури, висунутої на самостійне опрацювання до теми; 1 бал — доповнення відповіді або ж повна змістовна відповідь на запитання семінару із підгляданням у зошит, підручник, інший друкований або електронний текст; 1 бал — показ повного конспекту питань до семінарського заняття в день заняття (за умови невстигання відповіді усно).

2) Виконання Індивідуального навчально-дослідного завдання, бали за яке нараховуються як сума таких елементів: 1 бал — правильне оформлення ІНДЗ (титульний аркуш, зміст ІНДЗ, висновки, шрифт Times New Roman, 14 пт, 1,5 інтервали, поля 2,0 см); 6 балів — оригінальний, глибокий, розгорнутий зміст ІНДЗ; 3 бали — переконливі, обґрунтовані висновки. 3) Виконання самостійних робіт студентів: 1 бал — 1 законспектована тема, висунута на самостійне опрацювання. 4) Написання модульної контрольної роботи.

ЕКЗАМЕНАЦІЙНІ ПИТАННЯ

1. Місце психології серед інших наук. Загальна характеристика психології як науки.
2. Співвідношення життєвої та наукової психології. Відмінності між життєвими та науковими психологічними знаннями.
3. Особливості загальної психології як фундаментальної психологічної науки.
4. Завдання психологічної науки та практики.
5. Предмет психології. Класифікація психологічних явищ.
6. Структура сучасної психології.
7. Класифікація методів наукової психології. Загальна характеристика пізнавальних, дослідницьких методів та методів активного психологічного впливу.
8. Характеристика методу опитування (анкета, бесіда, інтерв'ю).
9. Характеристика експерименту як методу психологічної науки.
10. Характеристика спостереження як методу психологічної науки.
11. Характеристика тестового методу.
12. Психіка як форма відображення дійсності. Функції психіки.
13. Рефлекторна природа психіки.
14. Розвиток психіки на різних етапах еволюції тваринного світу (філогенез).
15. Порівняння психіки людини і психіки тварини
16. Виникнення і історичний розвиток людської свідомості.
17. Походження первісної свідомості. Роль праці та спілкування у формуванні свідомості

18. Структура свідомості. Свідоме та несвідоме.
19. Несвідомі процеси (неусвідомлені механізми свідомих дій; неусвідомлювані збуджувачі свідомих дій, надсвідомі процеси).
20. Характерні особливості і структурні компоненти свідомості (А.В. Петровський).
21. Принципи вітчизняної психології.
22. Особливості психіки, як форми відображення дійсності
23. Мозок та психіка. Співвідношення фізіологічних на психічних процесів та явищ.
24. Донауковий етап вивчення психічних явищ: релігійні та міфологічні уявлення про психіку в стародавніх цивілізаціях
25. Ідеалізм та матеріалізм античної філософії (Геракліт, Демокрит, Сократ, Аристотель, Платон).
26. Історія розвитку психологічної думки в епоху феодалізму та в період Відродження (Фома Аквінський, Л. Да Вінчі, Авіценна).
27. Психологія XVII- XIII століття. Рефлекс Р. Декарта. Нова форма дуалізму. Етика Баруха Спінози
28. Виникнення емпіричної психології (Т. Гоббс). Асоціативний напрямок в психології (Гартлі).
29. Психологічна думка вчених епохи Просвітництва (П. Гольбах, Д. Дідро, К. Гальвецій, А.Н. Радищев).
30. Природничо-наукові передумови виникнення об'єктивної психології (Ч. Дарвін, Ф. Галль).
31. Становлення експериментальних основ психології (Е. Вебер, Фехнер, Г. Гемгольц, І.М. Сеченов, Е. Пфлюгер)
32. Експериментальна інтроспекція (В. Вундт, Ф. Brentano) та функціоналізм як початок об'єктивного спостереження (Г. Спенсер)
33. Становлення експериментальних методів (Г. Еббінгауз, А.Біне, В. Штерн)
34. Криза в психології. Біхевіоризм Дж. Вотсона. Необіхевіористи (Е. Торндайк, У. Толмен, Б. Скінер)
35. Гештальтпсихологія (М. Вертгаймер, К. Левін)
36. Психоаналіз (З. Фрейд) та неофрейдисти.
37. Гуманістична психологія (А. Маслоу, К Роджерс)
38. Розвиток психологічної думки на Україні
39. Особистість як загальне поняття.

40. Розкрийте психологічний зміст понять: індивід, людина, особистість, індивідуальність.
41. Активність і діяльність. Відмінності діяльності людини від активності тварин.
42. Види потреб.
43. Структура діяльності. Дія як центральний компонент діяльності.
44. Освоєння діяльності і вправи. Взаємодія навичок.
45. Основні види діяльності і їх розвиток у людини: гра, навчання, праця.
46. Основні поняття психологічної теорії діяльності (дія, рух, навички).
47. Фізіологія рухів і фізіологія активності (І.М. Сеченов, І.П. Павлов, М.О. Берштейн).
48. Загальне уявлення про відчуття. Рецепторна та рефлекторна теорія відчуттів.
49. Аналізатори. Види та властивості аналізаторних систем.
50. Класифікація відчуттів.
51. Характеристика основних видів відчуттів.
52. Основні властивості відчуттів їх характеристики.
53. Пороги чутливості. Закон Бугера-Вебера, Фехнера.
54. Адаптація, взаємодія та контраст відчуттів.
55. Синестезія та сенсibiliзація відчуттів.
56. Загальна характеристика сприймання.
57. Класифікація і види сприймань.
58. Сприймання простору: розміру, напряму; сприймання віддаленості і глибини. Механізми, що забезпечують сприймання величини об'єктів та його пропорцій.
59. Сприймання руху і часу. Суб'єктивний час, часова перспектива.
60. Особливості сприймань (фігура і фон, частина-ціле).
61. Сприймання як перцептивна діяльність, побудова перцептивного образу. Рівні перцептивної діяльності. Перцептивні дії.
62. Психофізіологічні механізми сприймання.
63. Загальна характеристика властивостей сприймання (предметність, цілісність, структурність, константність, осмисленість, явище апперцепції).
64. Сприймання складних об'єктів. Принципи гештальта.
65. Зорові ілюзії: при сприйманні просторових властивостей об'єктів.
66. Сприймання руху, ілюзії руху.
67. Спостереження як вид цілеспрямованого сприймання.
68. Індивідуальні відмінності в сприйманні.
69. Онтогенез форм сприймання (розвиток сприймання у дітей).
70. Поняття про пам'ять. Теорії пам'яті

71. Різновиди пам'яті, класифікація основних видів пам'яті.
72. Основні процеси і механізми пам'яті.
73. Запам'ятовування та його різновиди.
74. Відтворення та його різновиди
75. Забування та його причини
76. Індивідуальні особливості пам'яті, типи пам'яті.
77. Виховання пам'яті. Боротьба з забуванням.
78. Загальне поняття про увагу. Теорії уваги.
79. Фізіологічне підґрунтя уваги.
80. Різновиди і форми уваги.
81. Властивості уваги (обсяг, стійкість, розподіл, переключення, коливання...).
82. Неуважність і її види.
83. Виховання уваги.

Рекомендована література

Базова

1. Киричук О.В. Основи психології : підручник / За ред. О.В.Киричука, В. А. Роменця. – К.: Либідь, 1996. – 632 с.
2. Корнєв М.Н., Коваленко А.Б. Соціальна психологія: Підручник/ Корнєв М.Н., Коваленко А.Б. – К.: КНУ ім. Т.Шевченка, 1995. – 304 с.
3. М'ясоїд П.А. Загальна психологія. Підручник / М'ясоїд П.А. – К.: В. школа, 1998. – 479 с.
4. М'ясоїд П.А. Задачі з курсу загальної психології / М'ясоїд П.А. – К.: Вища школа, 2016. – 184 с.
5. Максименко С.Д., Соловієнко В.О. Загальна психологія: Підручник для студентів вищ. навч. закладів / С.Д. Максименко, В.О.Соловієнко. – К.: МАУП, 2001. – 256 с.
6. Немов Р.С. Психология: учеб. для студ. высш. уч. заведений: В 3 кн. – 4-е изд. / Немов Р.С. – М.: Гуманит изд. центр ВЛАДОС, 2001. – Кн. 1: Общие основы психологии. – 688 с.
7. Пашукова Т.І., Допіра А.І., Дьконов Г.В. Практикум із загальної психології / За ред. Т.І.Пашукової. – К.: Знання, 2018. – 204 с.
8. Психологія і педагогіка. Під ред. Радугіна А.А. – Київ.; Центр, 2017. – 256 с.
9. Психологія: Конспект лекцій для студентів / Мартинюк І.А., Полозенко О.В., Стахневич В.І. та ін. – К.: Вид. центр НАУ, 2006. – 80 с.

10. Психологія: Підручник / Ю.Л.Трофімов, В.В.Рибалка, П.А.Гончарук та ін. – К.: Либідь, 1999. – 558 с.
11. Рибалка В.В. Психологія розвитку творчої особистості: Навчальний посібник. – К.: ІЗИН, 2015. – 236 с.

Допоміжна

1. Айзенк М. Психология для начинающих. / Айзенк М. –СПб.: Питер, 2004. – 384 с.
2. Альбуханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности. Учебник / Альбуханова-Славская К.А. – М.: Наука, 1980. – 336 с.
3. Андреев О.А. Тренируем свою память. / Андреев О.А. – Ростов н/Д.: Феникс, 2016. – 224 с.
4. Божович Л.И. Проблемы формирования личности. Избр. психологические труды/ Божович Л.И. – М.: Институт практической психологии; Воронеж: НПО «Модэк», 1995. – 352 с.
5. Годфруа Ж. Что такое психология: В 2-х т. Т.1:Пер. с франц./ Годфруа Ж. – М.:Мир, 1992 – 496 с.
6. Дружинин В.Н. Психология общих способностей./ Дружинин В.Н. – СПб.: Питер, 2002. – 368с.
7. Зейгарник Б.В. Теории личности в зарубежной психологии./ Зейгарник Б.В. – М., 19829. – 55 с.
8. Калозна И.П. Структура и механизмы творческой деятельности./ Калозна И.П. – М, 1983. – 167 с.
9. Мухина В.С. Возрастная психология. Учебник / Мухина В.С. – М., 1997. – 432 с.
10. Роменець В.А., Маноха І.П. Історія психології ХХ ст.: Навч. посібник./ Роменець В.А., Маноха І.П – К.: Либідь, 2003. – 992 с.
11. Семиченко В.А. Психологія особистості./ Семиченко В.А. – К.: Видавець Ешке О.М., 2017. – 427 с.
12. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности./ Хьелл Л., Зиглер Д. // 3-е имзд. – СПб.: Питер, 2003. – 608 с.
13. Фрейд З. О сновидениях. / Фрейд З. – Харьков: Фолио, 2006. – 414 с.

Навчальне видання

ПСИХОЛОГІЯ

Методичні рекомендації

Укладач: **Веліховська Алла Борисівна**

Формат 60x84 1/16. Ум. друк. арк. 13,14.

Тираж 500 прим. Зам. № ___

Надруковано у видавничому відділі
Миколаївського національного аграрного університету
54020, м. Миколаїв, вул. Георгія Гонгадзе, 9

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4490
від 20.02.2013 р.

